

2220

2221

2222

84

b-27

4925

1834

БЕРЕГИТЕ КНИГУ!

ОНА СЛУЖИТ НЕ ОДНОМУ, А МНОГИМ

Возвращайте книгу в
срок, чтобы и другие
могли воспользоваться
ею.

2011

2008

1581

ՔԵՐԹՈՂԱԿԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

Բ

3488

ՀԱՅԿԱՆԵ ԽԱՆՈՒՄ

ՀԱՅԿԱՆԵ ԽԱՆՈՒՄ ԵՎ ԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՆԵ ԽԱՆՈՒՄ ԵՎ ԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՆԵ ԽԱՆՈՒՄ ԵՎ ԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՆԵ ԽԱՆՈՒՄ ԵՎ ԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՆԵ ԽԱՆՈՒՄ ԵՎ ԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՆԵ ԽԱՆՈՒՄ ԵՎ ԴԱՐԱՆ

2003

1

37
Ա-49

2010

ԵԴՄՈՆԴՈՅ ԴԷ ԱՄԻԶԻՍ

ՏՂԱՔՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՌԵՐ

ԹԱՐԳՄ. Հ. ԱՐ. ՔԱՍԳԱՆՏԻԼԵԱՆ

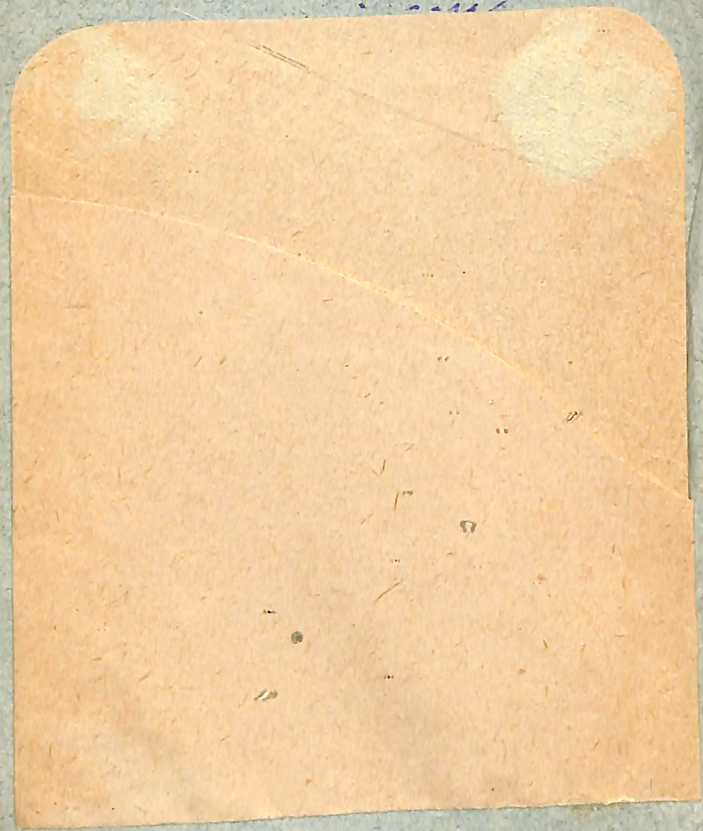
ՎԵՆԵՏԻԿ

Ս. ՂԱԶԱՐՈՒՐ ՎԱՆՔԸ

1899

370.1

Ա-52

2001

ՏՂԱՔՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

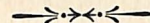
8928

370.1

Un -52 u6

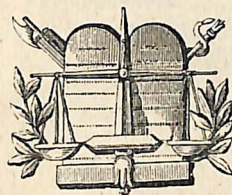
ԵԿԾՈՆԴՈՅ ԴԷ ԱՄԻՉԻՍ

ՏՂԱՔՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

Հ Ա Ռ Ե Ր

ԹԱՐԳՄ. Հ. ԱՐ. ՔԱՍԳԱՆՏԻԼԵԱՆ

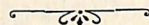
ՎԵՆԵՏԻԿ

Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ ՎԱՆՔԸ

1899

16098

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Տուրիմի քաղաքաբաշխական տարրական
դպրոցներում
մանչերում և աղջիկներում համար:

Այս գրքիս մէջ հաշարոշած ձառերը
ձեզի համար խօսողեցան. ոչրեմն պետք է
ձեզի ընծայեմ գիրքը:

Կը դնեմ առաջ հոս քանի մը էջեր, ձեզի
ձառախօսողքիւն մը աշէի ընէրոշ համար
չէ, այլ պարզապէս բացատրէրոշ, ինչպէս
կ'ընէի Վիայն ձեզմէ մէկոշն խօսելով, զգաց-
մունք մը՝ որ երկայնատեւէ ի վեր ունիւմ
սրտիս մէջ:

Վերջին անգամ որ խօսեցայ վարձա-
տրոշած աղջիկներուն, երբոր դուշու եղարոշ
համար վար իջայ բառերական բեմէն, լսեցի
գլխոշս վրայ սիրուն ձայն մը, որ ըսաւ. —
Շնորհակալ եմ. — և աչքերս բարձրացնելով
տեսայ օթակի մը մէջ, իր ընտանիքին

մեջտեղ, պզտիկ աշակերտունի մը որ կը նայէր ինծի, իրեն բերնէն ելած խօսքին նման բարի և շնորհալից ժպիտով մը:

— Շնորհակալ եմ, — ըսի ինքիւրենս: —

Եւ ի՞նչ բանի համար: Երբ մեկը կայ որ շնորհակալ պետք է ըլլայ, ես եմ:

Եւ այն կետին մոքիս մեջ ծագեց այս յառաջարկան, որ պատասխան մըն է այն շնորհակալեմին:

Այո, ես եմ որ ձեզի պետք եմ յայտնել երախտագիտութեան զգացմունք մը. վասն զի շատ տարիներէ ի վեր պարտական եմ ձեզի իմ ամենեւնի աշելի կենդանի և ամենեւնի աշելի անապակ ոչրախոռքիւններս. այն ատենեւնի ի վեր որ առաջին անգամ տարի իմ առջինեկ զաշակս Տոբիեի քաղաքաբաշխական դպրոցներէն մեկը, և յետոյ ընկերելով անոր հետ և երթալով գրեթէ ամեն օր զինքը առնող համար, սկսայ դիտել և սիրել իրեն ընկերները:

Այն դիտողութիւններէն և այն գործովանքէն ծնած գիրքը, որ տղաքներուն համար գրեցի:

Կրնամ ըսել որ դուք էք որ զանկալ յօրինեցիք. դուք կը բերագրէիք և ես կը գրէի: Ես ոչրիչ բան չըրի բայց անփութել սա-

կաշաշոր անձիւքներոշ վրայ բարոյական բնաշորոշքիւններ, գործեր և խօսակցութիւններ, զորոնք զննեցի և քաղեցի ափ ափոյ ձեր միջեշ, կամ տեղեկացայ ձեր բարի ոշտօշիւներէն: Այն անձիւքներուն ամեն մեկուն համար՝ ծանօթ տղոշ մը պատկերը ոշնեցայ առջեշ. ձեր ամեն մեկուն դեմքին վրայ գտայ գաղափար մը. անցնելոշս ատեն՝ ձեզմէ շոշած բաւ մը մարգարիտ մըն էր, որ կ'ազոշցանէի պարբերութեան մը մեջ, և շաշագոյն էլէրը շնչեցիւ ինծի ձեր ոշրաշխոշքիւնները և ձեր ցաշերը: Երբ ձեզմէ մեկը գեղեցկացոշցի, արոշեստակելոշ համար էի. ինքնաբերաբար էր այն, և աշանց իմանալոշ. գեղեցկացոշցի զինքը վասն զի կը սիրէի: Աշխատակիցներէս շատերը եկան տունս, ոշր զիրենք կը հարցափորձէի. և կը տեսնամ դեշ ցանոնք նստած գրասեղանիկիս քով, ոտքերով որ յատակին չէին դպչիր, ժպտուն դեմքով և ափշած իմ հարցմունքներոշս վրայ, որոնց նպատակը չէին հասկնար. աշելի ափշած տեսնալով գրչիս շարժիլը՝ երբ կը խօսէին. աշ աշելի ափշած երբոր իմ արկղիկիս մեջ կը ցոշցընէի իրենց աշակերտիկներոշ լոշսանկարներ, մրոտած տետրակներ, կտոր կտոր եղած ընրերցա-

նոչքեան գիրքեր, գրոշխներոշ նախագիծեր
և տարօրինակ զգեստեղեններ և անձեշ
կոտրտոշքներ և ամեն տեսակ խաղի նո-
րաձեշ աշարկաներ, գորոնք ինծի տոշած
էին վարժապետներ և վարժոշխներ, և ծա-
նօրոշքիշեններով և նշաններով և ամեն գոյնե
կապարեաններոշ գիծերով ծածկոշած մեծ
օրացոյց մը, որ էր իրրեշ իմ աշխատոշ-
քեանն քեզանք: Եշ ապրեցայ այսպէս շատ
ամիսներ, քերեշ իմ կեանքիս ամենեկն եր-
ջանիկները, տան և դպրոցի մէջ, ձեր կեան-
քովը երեշակայոշքեամբս և սիրտս աշնպէս
շեցոշն և տաք, որ աշ ոշրիշ մտածմոշնք,
ոշրիշ զգացմոշնք, ոշրիշ երազ չոշնէի. և
օրոշան մէջ, միկնշրեշ կը գրէի, ձեր ոշրոշա-
կանները կ'աշնոշին աշջեշ գարմանաշի ի-
րականոշքեան երեշոյք մը. և գիշերը հսկե-
լով գրասեղանիկիս վրայ՝ սենեկիս լոշքեանը
մէջ կը լսէի քայլերը, ծիծաղները, խօսքերը,
լացերոշ կականները, դասարաններոշ շշջիշ-
նը, ոշսոշցիշներոշ ձայները, ընդարձակ
դպրոցի մը բոլոր ոշնէշերը և շշոշկները,
իրրեշ քէ բոլոր այն պգոշիկ աշխարհքը որ
կը նկարագրէի՝ շարժեր սոշոշգիշ այն չորս
պատերոշն միշջեշ: Եշ երբ, մայիսի գեղեցիկ
գիշեր մը, միկնշրեշ դոշք ամենքնիդ շատ

ծամերէ ի վեր կը քնանայիք, գրեցի վերջ
բաշը, չգգացի քնաշ գոշարքոշքիշն որ սո-
վորաբար կ'ոշնենաւ երկայն աշխատոշքեան
մը ծայրը. վասն գի երեշցաշ ինծի քէ կը
տեսնէի զձեզ որ ամենքնիդ մեկտեղ և յա-
շիտենականապէս տոշենս կը վախշէիք, և
կը բողոշիք զիս անագիկ միայնոշքեան մը
մէջ. և կապոցի մը մէջ ժողվեցի օրացոյցը,
դիտոդոշքիշենները, տետրակները և միշս
բաները, կամաց կամաց և տրտմոշքեամբ,
ինչպէս կը ժողվեն մեշած կամ աշ երբեք
չդաշնալոշ համար մեկնած սիրելի անձի
մը ընտանեկան աշարկաները և նամակները:
Բայց սիրտս այն ծամանակէն ետքը աշ
չգատոշեցաշ ձեզմէ:

Իմացականոշքեան և հոգշոյ պիտը մը շա-
րոշնակեց տաներոշ զիս, ամեն քիշ օր անգամ
մը, ձեր դպրոցները: Դասարանի մը մէջ մտնա-
լը, այն ոշշադիր և հետաքրքրի յիտոշն դեմ-
քերը, այն տարտամ ժպիտը, և գրեթէ օրոշն
մէջ ախոշած, որոշն քաշական է այցեղոշին
քերեշ ժպիտ մը բորբոքեղոշ և դոշրս յորդեղոշ՝
աշանց պատձաքի երջանիկ գոշարքոշքեան
մը մէջ. բոլոր այն զանազան կերպարանք-
ները, որոնց վրայ կ'երեշնան արդէն աղօ-
տագիծ քաշասրտոշքիշնը, խրոխտանքը, հե-

գոռօքներ , տխրոռօքներ , յառառոռօքներ ,
ապագայ մարդիկներոռ նոյժ . այս ամէներ
տեսնալը ինծի հառնար միշտ նոր հաճոյք
մըն է , և ամէն անգամ առելի կենդանի :
Եռ գովեստէն յառաջ եկած յռասափայլ հր-
ձռռանքը , յանդիմանռռքեան տակ կարմիր
ձակատներոռ ծռիլը , յաղբանակի ծպիտը
անոր՝ որ մոռքի ձիգով մը կը յաջողի ըմբռռ-
ներոռ մէկէնիմէկ գաղափար մը որ կը փախչէր ,
կամ միացներոռ երկոռ հատ՝ որ երբեք
իրէն մոռքին մէջ չէին հանդիպած . և տա-
գնապիչ բոռռովանքը անոր՝ որ կը փնտռէ
երեկ չէ մէկալ օր սորված և երեկ մոռռցած
նոր սորված խօսք մը . բոլոր այս աշխոյժ
իմացականռռքեան աշխատանքը որ կ'երեռնայ
լայնցած , շողշողռռն և շարժռռն աչքերոռն
մէջ , — հոգռոյ ձըմարիտ պատռռռհաններ , —
որոռն վրայ կ'երեռռռքանայ արերոյջ հոգին ,
ինծի ապրելոյ կոռ տան դարձեալ իմ ման-
կոռքեանս մէջ , ինչպէս այն յռասափայժառ և
գրերէ հրաշալի երանգներէն մէկը , որոնցմէ
կ'արբընեանք ափշած գմեգ ծերացած գրտ-
ներնոռ : Զեք կրնար երեռալայելոյ որչափ
ոռբախ եմ երբ ինծի կ'ըսեք . — Նորէն դար-
ձիր : — Եռ ամիս մը ետքը երբոր կը վե-
րադառնամ , և կը տեսնամ դպրոցին առջին

ներոռն մէջ , գործօնեռռքեան յանկարծակի
մղոռմէ մը վեր տարոռռած , ձանձրացած մը
որ վերջիններոռն մէջ էր . կամ կը ձանչնամ
որ անհաժոյ և բարի եղած է այն՝ որ ըմ-
բոստ էր և չարակամ . կամ ըսեն ինծի որ
հաշտոռռած են և գիրար կը սիրեն երկոռ
հոգիներ որ կը տանջռռէին անդադար իրբեռ-
քէ գիրար ատէին . և յետոյ երբ կը տես-
նամ իր տեղը , դեռ նիհարցած դեմքով , այլ
արդէն վարդագոյն դեռառոյջ փիձակովը ,
տղայ մը՝ գոր վարժռռռին վախցեր էր կորսնցը-
ներոռ , ինչպէս միւիրարոռռած կ'եղլամ դպրո-
ցէն : Սակայն իմ մեծագոյն գոհոռռքինս ա-
ռաջ կոռ գայ գիս հառնոգելէն , ինչպէս կը
հառնոգռռիմ ա՛յ առելի ամէն այցերոռքեանս ,
որ արդար չէ մեծ բանաստեղծի մը այն
վձիռը , — տղայոռռքիներ գոռ չռռնի , — վասն
գի հագար դէպքեր , հագար դիտողոռռքիներ
գոր կ'ընեն ես կամ կը հառաքեմ ձեր վար-
ժապետներէն , ինծի կ'ապացոռռցանէն ոռբիշ
բան մը . որ , շատ տղաք կը հակին տմար-
դոռքեան և անգորռռքեան , վասն գի ցառը ի-
րենք իրենց մէջ կ'անգիտանան և ոռբիշնե-
րոռն մէջ մոռածել չեն գիտեր . բայց այնչափ
դիռբին է անոնց մէջ արբնցնել գորռքիներ՝
որչափ մարել գայն . որ երէ անոնց շատե-

րոշն մեջ մեռած է այն, պատճառն այն է որ չենք չեցի կամ չախջախեցին . բայց բաշական է գրեթե միշտ իմաստունն և անոյշ խօսք մը, որ շուսաշորէ իրենց իմացականոշ-
փռելը, գորովելոշ և ազնոշականացելոշ հա-
մար իրենց սիրտը :

Ետտ անգամ աշ, ինչպէս լաշ եղանակին կ'ընեն ումանք, որ տխոշը մոտոշորիշեններէ ազատելոշ համար կ'երբան ընկղմելոշ և շո-
գանաշոշ գետի մը գով ջոշրին մեջ, ոշրիկէ կ'եղան գրեթէ միանգամայն մարմնով և հոգ-
շով կազդոշրոշած . ես, մելամաղձոշրիշեր վնտելոշ համար, կ'երբամ արձակման ժա-
մոշն Տոշրինի մեծ դպրոցներէն մեկոշն աշ-
ջեշ, և կը մեամ հոն, ինչպէս ժայշ մը հե-
ղեղատի մը մեջ, երբոր դոշրս կ'ելլեն տղաք-
ները հարիշրաշոր և հարիշրաշոր, դաս դասի ետեշէն, գոշնդ գոշնդի վրայ, կամ կը պտը-
տիմ այն յորձանքներոշն միջեշ, կամ կը հետեշիմ մեկ կամ միշս հոսանքին, իմ
խորհոշրդներս անոր ջոշրին տաշով . և այն հազար ձայները, այն հազար շարժոշնքները,
այն հազար ջնորհաշի, գորովական կամ գոշարձաշի պգտիկ պատահարները, ընկեր-
ներոշ և եղաշյրներոշ, որ գիրար կը փնտշեն, կը կորսնցնեն, կը կանչեն, կը գտնեն, կը

խաշրոշին և կը զատոշին՝ քիթեշիկներոշ և ծիծեանակներոշ ջրջաններով և բաշակքով-
այն երագոտ և խաշնակ երաժշտոշրիշեր անհամար բաշերոշ՝ որ բան մը չեն ըտեր,
առանց պատճաշի ծիծաղներոշ, վար ինկած գրքի կամ գլխարկի համար տրտոշնջներոշ,
մայրական քաղցր հարցմոշնքներոշ, և փա-
խշատական բանտարկեաշներոշ նման հանած
բացագանջոշրիշեններոշ, և քայլ մը հեռոշէն իրերեշ հոշիտի մը մեկ կողմէն միշսը պո-
շաշով բարեշներոշ . բոշոր այն մարդկեղէն
ամբոխը որ կը ծածանի և կ'եռայ, և կը
նետե հոս և հոն, սրակոշմներոշ և ծիանք-
ներոշ պէս, ցատկոտող և վազող գիծեր
և խոշմբեր, և հորդան կոշ տայ և կը տա-
րածոշի քանի մը վաշրկեանի մեջ ջրջակայ
բոշոր փողոցները, ջնծացնելով օդը, ջոշրը,
ծաշերը, արեշը, այն ամեն բանը որ կը
շարժի, որ կը փայլի և որ կը հնչէ մօտէն
կամ հեռոշէն, երկրիս վրայ և երկնքին մեջ,
իրերեշ քէ ամեն բան բերեր իրեն ողջոյն մը,
խոտոմոշնք մը կամ բերկրոշրիշն մը . այս
տեսարանս և աշաջին տոշրնագոյն դասեն
պգտիկ աշակերտի մը գլխոշն վրայ ձեռք
դներս, որ, անցնելոշն ատեն, կը քոշի
խոպոպիկներովը մատոշըներոշս, իրերեշ

ԴԵ ԱՄԻԼԻԱ

իւմ փայփայանքիս զանոնք ընծայերոշ համար, կոշ տան ինծի բոլոր մնացած օրոշան մէջ հոգոշ այնպիսի յտան հանդարտութիւն մը, և եռանդնոտ մարդասիրոշքեան այնպիսի տրամադրոշքիւն մը, որ մտքի բոշն անկարողոշքիւն է, երէ չգրեմ գեղեցիկ էջ մը, կամ յարմար ժամանակի կոշոշտ, երէ բարի գործ մը չընեմ:

Որիշ անգամներ, երբ յոգնած եմ գիրքեր կարդալէն, որոնց մէջ վարպետոշքեամբ խարդախոշած է ձշմարտոշքիւնը, և ողշմտոշքիւնը կիրքով չափէն անդին անցոշցած, գիտե՞ք, ո՞ր ընթերցանոշքիւնները կը զոշարձացնեն զիս: Պիտի խնտաք. ձեզմէ գրոշած էջերն են, առաջին վերագոշյն դասին շարադրոշքիւններոշ ծրարներ, զոր մարդավար ոշտոշցիշներ ինծի կոշ տան կարդալոշ, և զորոնք ես բոշորն ալ կը կարդամ, հետաքրքրաբար, ոշշադրոշքեամբ վարժապետի մը՝ որ պարտական է դնելոշ իշշրաքանշիշրին բիշր: Կը զոշարբացնէ զիս այն խոշոր և անորոշ տաշերոշն տեսքը միայն, զորոնք գննելով՝ ինծի կ'երեշնայ րէ կը տեսնեմ քոշղրին վրայ դոշշարաշ սանիշը՝ գրշէն աշշելի գնտալը և դարձարձիկը գործածելոշ վարժած փոքրիկ ձեռքեր, և որոնց մէջ կը

ձանշնամ, քանի մը անձեշ անհաշտարոշքիւններէն և քանի մը կիս ձգոշած բաշեշրէն, մծելի մը անցնելէ կամ փողերոշ հեշաշոր հնշիշնէ մը յանկարծադեպ ցնդածոշքիւնները: Եշ կը զրօսցնեն զիս տարօրինակ զանցաշոշքիւնները և կրկնոշքիւնները, և այն առանց ստորակետներոշ կամ կատաղաբար ստորակետոշած պարբերոշքիւններոշն աշշանդակ խառնակոշքիւնը, որոնց մէջ մտաշոշքիւնը կը ցատկէ դոշրս, կը դեղեշի, կանգ կ'առնոշ ինչպէս մանկիկը որ առաջին քայշերը կը փոխէ. և ոշղղագրոշքիւնը և լեզոշն կը զառանցեն երբեմն, առեկեն աշշելի չապաշած և առեկեն աշշելի զոշարձալի ձեշերով. և կը դառնամ ես կը կարդամ զանոնք, և կը մնամ հոն ընկղմած, մտածելով որ այսպիսի արաքաձեշերով և նման արձակով մը՝ սկսան գրել Դանտէ Ալիկիերի և Նիկոլոշ Մաքիավելլի: Բայց չէ րէ միայն կը զրօշնոշմ այն ընթերցանոշքիւններով, ալ նաեշ կ'ըլլայ որ բան կը սորվիմ, գաղափարէ մը ոշրիշ գաղափարի մը միամիտ անցոշմներէ, որ կը յիշեցնեն նախնական լրապատոշմները, աննմանելի պարզոշքեամբ մը բացայայտոշած անմեղ և քաղցր մտածոշքիւններէ, ընտաշնական լեզոշի ըտոշածքի կերպերէ և դար-

ձոռածքներէ, զոր դռքը կը գործածէր հարկէն ստիպոռած կամ առանց վրան մտածելոյ, և որ մատենագրի էջի մը մէջ պիտի կարծոշէին հանձարեղ յանդգնոշքիւններ: Եւ իմ մտածոշքենս այն արձակ գրողներոշն վրայ, որ վեց տարի առաջ դեռ չէին խօսեր, այն մանկական հոգիներոշն, գաղափարներոշ բողբոջներոշն, իմացականոշքեան կոկոններոշն որ կը բացոշին, և երեկ ծրած գորովոյ ծաղիկներոշն անոշչանոշտոշքենէն, կ'ելլաւ իմացական քարմնոշքեան զգացոշմով մը և դպրոցին առաքիւնոշքեանը մէջ նորոգոշած հաշատքով մը, որ ա՛յ աշէյի կորովի և գոշարք սիրով կը դարձնէն զիս աշխատոշքեան:

Եւ աշխատելու ետքը, նորէն դռք էր իմ ամենէն սիրելի ցօսանքներէս մէկը: Ինծի պետք չկայ ժամացոյցը նայելոշ. լոշյան է որ կ'ըսէ ինծի. — Կ'անցնի. — և ինչպէս բանտարկեալը կ'երեշնայ պատոշհանիկը՝ ծիծառներոշն անցնիլը տեսնալոշ համար, այսպէս ես ալ, գաղափարի մը բանտարկեալս, կ'ելլաւ՝ պատշգամին վրայ՝ տեսնալոշ համար Ռիվոլիի ծառոշղիէն, Պրինիպէ Ռոնէ վարագափողոցէն և Սան Դոնատոյի արոշարձանէն՝ ձեր գալը, և Ստատոշտոյի հրա-

պարակը կտրելը, դէպ ի Սկրոպիս և Մոնչիկիզիոյ դպրոցները ոշողոշած. գոշմարտակներ՝ զորոնք կը տանի մայրիկ մը միայն, որ ժողվեց տան մը բողբոջ ընկերակիցները, եղբայրներոշ և քոյրերոշ զոյգեր, նոյն շաքի կտորէն զգետ հագոշած. պզտիկ գոշնդեր՝ որոնց կ'առաջնորդէ ամենէն մեծը, ինչպէս գիշերապաններոշ՝ տասնապետը. շատ փոքր աշակերտներ, որ միեանկոշչ տոշնէն դռքս առաջին անգամ կը բաշչրտի, նայելով իրենց բողբոջիքը, իրենց միայնոշքենէն իրեշ առափած. և երբոր կ'անձրեշէ, չորս կամ վեց հոգիներոշ խոշմբեր մէկ միայն մաշած անձրեշոցի մը տակ, որ պատոշռոյ կարգաշ կ'անցնի ամենոշն ձեշքէն, և ոչ մէկը կը պաշտպանէ չոշրէն: Եւ կը գոշարձանաւ զնեկոշն սովորաբար արագընբաց քարողները, գործի մարդիկներոշ նման. ցրոշած մոքրով պարապորդները, որ կարծես չեն գիտեր քէ ո՛չը կ'երբան. ոշչացողները, որ սարսափը դեմքերնոշն վրայ յոշսանաւորաբար կը վագեն. և անպետները որ ամեն տասը քայլին շրջանակ կը կազմեն քններոշ և մեկներոշ համար օրագրիէն կտորը, կամ մըշիշնը, կամ սալաշատակիէն վրայ գտնոշած լոշցկիներոշ տոշփի պատկերիկը: Այսպէս հիմա ընտանի եմ ա՛յ իմ

աչքիս փոշքաջանները և անգործները, և անոնք որ առաջին տաքերուն կը վերցնեն գլխարկի գործածոքիւներ, և սպաներուն զաւակները՝ որոնց հետ կ'ընկերէին ցոշտ ամիսներուն սպասաւոր զինուորները, և անանց վզնոցի արուարձանային պզտիկները, և փայտէ կրոշնէ հողաքաւիով գեղջոշկներ, և ինծի բարեկամ քանի մը լաճերոշ ձմրառօ կած կարմիր գոշրպաները՝ կը ձանչնամ ինչոշան իրենց առաջին երեւնալուն երկարոշ յիէն հեռոշ կամարոշոյիներուն վրայ: Եւ երբ քանի մը օր, երբոր ամենքնիդ անցած էք, ծոշոշքիւներ կը բռնէ զիս դեռ պատշգամիս վրայ, ես ինծի կ'ըսեմ. — Բայց ի՛նչպէս. տղաքներդ արդէն բոլորն ալ գործի են, և դոշ դեռ պարմպ կը կենան: — Եւ այս մտածոշքիւնն է, դոշք էք, սիրելի տղաք, որ կը դրկէք զիս դարձեալ ընդհատոշած աշխատանքիս:

※

Եւ երբ երբեմն, քաղաքին առանձնակ փողոցի մը մէջ, կամ արուարձաններուն շրջակայքը եղած դաշտերուն ձաւբոշ մը մէջ, կը հանդիպիմ շապկանց տղոշ մը, որ ժպիտով մը ինծի կը նայի և մերանով մրոտած

ձեքովը չի գտնար ծոշս դրոշած գլխարկին եզերքը. կամ բոպիկ ոտքով աղջիկ մը՝ զոր կը ձանչնամ իրբեշ աշակերտոշնի մը՝ ծանւկոյ կես խոնարհոշմէն, զոր դպրոցին մէջ տրվեցոշցեր են ընելոշ, և փետրեւելով յիշոյոշքեանս մէջ, երկոշքին ալ անոշնը կը յաջողիմ գտնալոշ, ինծի համար ձշմարիտ ոշրախոշքիւն մըն է: Եւ երբ անցնելով դպրոցի մը մօտէն, զայրացած աշակերտիկներոշ խոշմբի մը քովէն, կը տեսնամ բարձրացած պզտիկ բռոշնցք մը, որ իմ երեւնալոշս, գրպանին մէջ կը մտնէ հանդարտոշքեամբ, գեշ դիտաշոշոշքեամբ եղած լըլլալոշ կերպով, և խոշմբը կը ցրոշի, և այն պզտիկը որոշն սպառնացեր էին՝ կը բողոշ կը փախչի, դարձընելով ինծի հեռոշէն նայոշածք մը, ես կ'օրհնեմ այն օրը որ առաջին անգամ դպրոցը ոտք դրի: Եւ երբ առաշօտ մը, յոշլիսի առաջին օրերոշն, տասոշերկոշքիս միջոցները դպրոցի մը աջէշէն անցնելով, կը վազէ առջէշս տղայ մը, յետոյ երկոշ, յետոյ տասը հատ, և վերջապէս ամբողջ դաս մը, ամենքն ալ վեր վար եղած ինծի իմացնելոշ համար՝ որ քննոշքեան աշխատոշքիւնն ըրին, և ցոշցընելոշ տետրակները, և ամենքն ալ մէկտեղ ըսելոշ իրենց տարակոյսները և իրենց տագ-

նապները, և իրենց առաջօտեան կռոշիւ բոյոր պգտիկ պատանարները, իրրեւ բարի բաղդի մը այնպէս ուշախ եւ: Հաճոյքը որ կը զգամ տեսնալով իմ չորս կողմս բոյոր այն խարտեաշ գոռիները, այն բացռած տետրները, այն հարցափորձող աչքերը, և յետոյ այն ժպտոռն դերքերը՝ յառաջ եկած գոռարք քաջալերոշ քիշներէ և բարի գոռալիւռքիշներէ, որոնց մով կը քանամ վարձատրելոշ իրենց աշխատոքիշները. և յետոյ բոյոր այն երամը որ կոշ գայ ետեշ, քովերէս և աքէշս կ'աւնոշ՝ միւնչեւ անկիշնադարձը, պատմելով և հարցնելով դեւ բռնոշներոշ տարմի մը քաղցրահնչակ ձղրլոցով. . . . չէ, սիրելի տղաք, չկայ յաղբական քիկնածոշ մը՝ որ զգայ նմանօրինակ հաճոյք մը իրեն ընտրողներոշն աղաղակով ողջոշնող ամբոխին մէջ տեղ:

✱

Եւ ուրիշ յիշատի գոհոշնալիւռքիշներ ձեզի պարտական եւ: Կրնաք մոտածել, քի այնքան տարիներոշ մէջ, ձեզմէ քանիներ ձանչցայ. քանիներ մտքիս մէջ տպաշորոշած մնացին, որ առեւն առեւն՝ մէկը մէկալին ետեշէն, կը կենդանանան, և կ'անցնին երբեմն աքէշէս

երկայն քափօրի մը պէս, ամէնքն ալ դարձրնելով ինծի բարի ժպտ մը, իրրեւ իրենց հին վարժապետներէն մէկոշն: Քանի՜ պգտիկ Սրաքներոշ փոքրած գլխիկներ, և պգտիկ Սոչրք Յովհաննէսներոշ գոռզգ գիսակներ. քանի՜ երախաներոշ և աղջիկներոշ դերքեր՝ հրեշտակային ազնոշոշքեամբ մը կամ շնորհքով մը. և աննոշաձելի սատանայիկներոշ դոշնչեւ, և վաղահաս հանձարով շողշողոշն աչքեր և ձակատներ, և հիշակոշտ և մերամաղձոտ դիմակներ, և առողջոշքեամբ տխած մեծ երեսներ, և անսովոր կերպով ծաղրաշարժ բոշլիկներ, որոնց բերանը՝ ուշ դեւ չէին բոշսած հերձատամները՝ կը տեսնամ միշտ ծիծաղկոտ: Քանի մը հատը շարոշնակեցի տեսնալոշ, մէկ տարիէն միշտը, ամէն տարի չորս մատ աշելի բարձրացած, առաջ տանելով իրենց ձամբան տարբական դպրոցներէն առոշեստական դպրոցները, գիմնասիոնները և լիկոնները. ուրիշները աչքի կորսնցոշցի երկար ժամանակ, և յետոյ զիրենք ձանչցայ, քիպիտ և նոր բոշսած էին պերեշելտիկները, գործատոշններոշ կամ խանոշքներոշ մէջ. մէկէն աշելի պգտիկ աշակերտոշէի մը, որ դպրոցին նստարանէն արտասանեց ինծի բանաստեղծոշքիշնը, կը ձանչնամ զիրքը ա-

մոռսիկին քեզը, աղչկան մը ձեռքին բռնած, որ պիտի ըսէ ինծի գոչեք քանի մը տարիէն նոյն բանատեղծոքիւնը: Եւ կը յիշեմ մեկը՝ զոր օր մը յոշահատած տեսայ, վասն զի գլխարկիկը փոխեր էին. ոքիւն մը կարծես կը յետ ծղրիդի ձայնը՝ սէ արտասանելուն մէջ պակասութեամբ մը. միտքս կոչ գայ ասոր շարագրութեան կրթութիւն մը՝ որ ամբողջ մեկ միայն պարբերութիւն էր, կիսիւ տար քողոշած. կը տեսնամ անոր վայելուչ ձերմակ բաձկունակը, դեռ նոր հարքկած, որուն վրայ կը մաքրէր ինքը գոշարքութեամբ գրիչը և մատները. և ոքիւնընուն ազնուական մեկ գործը, սրամիտ մեկ պատասխանը, պզտիկ մեկ փախուստը, վարդախտի համար՝ դպրոցէն մեկ բացակայութիւնը: Եւ ինծի այնչափ հաճոյական է զիրենք տեսնելը, նսեւերէ զիս չմանչկան ալ: Վասն զի անոնք բոլորն ալ ինծի համար ունին դեռ տղոշ բան մը, և ինծի կ'երեւնայ քե իրենց հետ զիս կապ մը կը միացնէ. և բոլոր սրտովս, դառնալով նայելու իրենց՝ անցնելէն վերջը, կը մաղթեմ ամենուն, որ երջանիկ ըլլան, ինչպէս երբոր ձանչցայ զիրենք դպրոցը, և սիրեն օր մը իրենց զաւակներուն ընկերները, ինչպէս սիրեցի եւ իմիներուն ընկերները:

✱

Երախտագիտութեան ոքիւն պարտականութիւններ ունին դեռ ձեզի հետ, սիրելի տղաք, և ասոնք մեծագոյններն են: Երբոր մարդիկները ալ աշելի լաւ ընելոշ հաշտոքը սրտէն փախչելոշ վրայ է, վատութեան և եղեռնագործութեան մշտնջենաշոր տեսարանէն տրտմած, կը պահեն եւ զայն մտածելով. — Եւ սակայն, կարելի չէ որ վատ և եղեռնագործ ըլլան այնչափ բարի և վեհանձն տղաքներ՝ որ ձանչցայ դպրոցի մէջ, և ոքիւն շատեր որ չմանչցայ, բայց ապահովապէս անոնց կը նմանին. ինչո՞ւ յոշահատի մարդիկներէ՝ քանի որ այնչափ բարի տղաքներ կան: Երբ վայրկեան մը զգամ որ հոգշոյս մէջ կը մեռնի մարդկեղէն թշուառութիւններուն գոշը, և կը հրապոշրոշիմ հանգիստ ապրելու համար անձնասիրութեան մէջ փակուելու, բաւական է որ յիշեմ տեսած կամ գոշակած այնքան ցաւերս դպրոցներուն նստարաններուն վրայ, գէշ սնոցոշած և չարչրկոշած տղաքները, անաքելած անդարս ընտանեկան արկածի մը յիշատակէն կամ նախագգածութիւնէն. կարեկցութիւն պա-

դատելո՞ւն տո՞վորած ա՛յնքան խոնարհ և դողող-
ջո՞ւն ձայները գոր շեցի, և տխուր աչքերը
որ գգո՞ւնքի մը շնորհակալ կ'ըլլային երկո՞ւ
արցո՞ւնքով, իբրեւ երբեք չընդունուած բա-
րերարո՞ւնքն էր. բա՞ւական է այս մոռ-
ժո՞ւքիւնս մեծ գո՞ւր մը արքնցնելո՞ւն հոգշո՞ւ
մեք, բոլոր այն ցաշերո՞ւն հա՛մար՝ գոր կը
տեսնա՛մ և գոր կ'երեւակայե՛մ: Երբ աշխարհ-
քի խեղձո՞ւքիւններո՞ւն և անիրաւո՞ւքիւննե-
րո՞ւն ծոյլ և անարգ հպատակո՞ւքիւն մը
կը միտի երբեմն չափե՛ն անդի՛ն անցը-
նելո՞ւն բռնո՛ւն, բայց ցաշագի՛ն կիրքը, որ ինծի
կոռնէ կո՞ւն տայ արդար և օգտակար գա-
ղափարի մը յաղթանակի՛ն հա՛մար, բա՞ւա-
կան է որ մոտժե՛մ քե՛ն որչափ բարի զգաց-
մո՞ւնքներ խղղո՞ւն եւ շատ մը բարի տղա-
յոց մեք՝ անիրաւ լի՛նքի մը խստո՞ւքե՛ն.
քե՛ն անոնցմէ մեծ մաս մը որչափ նեղո՞ւքիւն-
ներո՞ւն և որչափ մահացո՞ւնքն ենք ու
տապարտո՞ւնք Է, ոչ յատուկ իրե՛նց և ոչ
ծնողացը յանցանքով. քե՛ն ի՛նչ աղիտաբեր ան-
հաշատարո՞ւքիւն սրտի և հոգո՞ւ դատիա-
րակո՞ւքեան մեք կը ծնանի մեկո՞ւն և մե-
կայի՛ն միջեւ եղած անհաշատարո՞ւքե՛ն, որ
անհամեմատ է արժանիքներո՞ւն, բաղդի լի՛նք
կներո՞ւն. բա՞ւական է այս խորհրդածո՞ւքիւնս

կոշո՞ւքիս մեք արքնցնելո՞ւն աշխատելո՞ւն և
ռանկը և պատերազմելո՞ւն ա՛մե՛ն օգտակար և
արդար գաղափարի հա՛մար: Եւ ի՛նչ ա՛մե՛ն
սիրելի յոյսերո՞ւն ա՛մե՛ն գեղեցիկը միշտ
ձեր վրայ նշմարո՞ւնք է. ապագային դպրոցն
է, դպրոց մը որո՞ւն վարժապետը, իրե՛ն պարտ-
ո՞ւնքն ա՛մ քարեկեցո՞ւքեան և պատռո՞ւն
քարձրացած, կարե՛նայ ըսել, — Ի՛նչ տղաքնե-
րես ոչ ոք, հոսի էլլելով, մքին և աղտո՞ւ
ձեղո՞ւն մը մեք կ'երբայ ցո՞ւքե՛ն սա՛նելո՞ւ.
ոչ ոք կ'երբայ մաշեցնելո՞ւն իրե՛ն երակները՝
իրե՛ն հասակին հա՛մար խիտ ծանր աշխա-
տո՞ւքեան մեք. ոչ ոք կը դիմէ հօր մը ա-
պակամարար անբանո՞ւքեանը՝ խեղձո՞ւքե՛ն
աշրո՞ւնք՝ որ արժանի չէ. նաեւ անոնք որ
ա՛յնչափ բաղդա՞նք չեն՝ կ'երբան առողջ տո՞ւն
մը, ոչ ոք կը գտնա՛ն հաց, գիրքեր և կեանքի
արժանապատո՞ւքիւնը. և ոչ ոք երբեմն
կը քարձրանայ վշտի և քարկո՞ւքեան աղա-
ղակ մը, բաղդին անօրէնո՞ւքեան դեմ է որ
կը քարձրանայ, ոչ քե՛ն ընկերո՞ւքեան անի-
րա՞նքեանը և մարդիկնելո՞ւն անձնասիրո՞ւ-
քեան դեմ:

Կը տեսնեք ոչրեմն որ ձեզի որչափ պար-
տակա՛ն եմ, սիրելի տղաքներ, և քե՛ն ի՛նչ
պարտքս չէ ձեզի ըսելո՞ւն ի՛նչ որ ըսած ինծի

այն պզտիկ աղջիկը քատրոնին օրեակէն.

— Շնորհակալ եմ:

Այո, շնորհակալ եմ ֆեզի, մանէր և
աղջիկներ, ֆեզի շնորհակալ եմ, իմ փոքրիկ
և հաշտութիւն քարեկամներս, իմ կեանքիս
առաջին մտածոքիւնը, ամենաքաղցր ներ-
շնչունը, սոչրք մխրարոքիւնը:

Ա.

ՄԱՆԶԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

(1892)

Այս ճառս և հետեւեալ երեքը, արտասանեց,
Տուրիմի հանրային խորհրդական՝ Նդմոնդոյ Դէ Ա-
միչիս, Վիկտորիոյ Նմանուէլէ Թատրոնիմ մէջ, քա-
ղաքաբաշխական տարրական դպրոցներում աշա-
կերտներում և աշակերտութիւններում համալսական
մրցանակաբաշխութեամբ համար • հիմնադրուող և
վերջինը արտասանեց առանձնական դպրոցի մը
մէջ :

ՐԹՈՒԹԵԱՆ պաշտօնէին մեծապատիւ
օգնականը, որ ամէն տարի կը խօսի
ձեզի, կը հրաւիրէ զիս քանի մը խօսք դար-
ձնելու ձեզի իրեն տեղը:

Ի՞նչ բան կրնամ ըսել ես, եթէ ոչ՝ ինչ
որ ամէն տարի ինքը կ'ըսէ ձեզի, ինչ որ
ամէնքը, տանը և դպրոցին մէջ, կ'ըսեն ձեզի,
և որ կ'ըսուի դարերէ ի վեր ամէն երկրի
ողաքներուն:

Կ'ըսեն ձեզի, — Սորվեցէք, — կ'ըսեն ձեզի,
— Բարի եղէք:

Չեր բանավարութեանը բացուելէն ի վեր՝
յաւիտենական կրկնութիւնն է այս՝ որ ձեր
ականջին մէջ կը հնչէ:

Եւ այս այս է, վասն զի չկան ուրիշ բառեր՝

որ լաւագոյն և աւելի համառօտ կերպով ըսեն այն ամէն բանը՝ որ զուք պէտք էք ընել ձեր բարիքին համար, և այն ամէնը՝ որ աշխարհք կ'ուզէ ձեզմէ ամէնուն բարիքին համար:

Կ'ըսեն ձեզի, — սորվեցէք, — ինչո՞ւ: Վասն զի ձերինը այն երջանիկ և բեղնաւոր հասակն է՝ որուն մէջ միտքը իրեն առաջին կերպարանքը կ'առնու, և որուն մէջ աւելի զիւրութեամբ ամբողջ՝ ինչ որ կը մտնայ իմացականութեան մէջ՝ կ'իջնայ և կը տպաւորուի հոգւոյն մէջ բոլոր կեանքովը: Ձեզի կ'ըսեն, — սորվեցէք, — վասն զի կրնաք ստանալ զուք կամ աճեցընել այն տարիքներուն մէջ ըմբռնումին արագութիւնը, յիշողութեան զօրութիւնը և ձեր մտածութիւնը բացայայտելու արուեստը, կամքի անբաղդատելի ճիգով մը անկէ աւելի զիւրին որ՝ ալ աւելի նուազ պատու շահելու համար՝ պարտական ես կատարելու ապագայ տարիներուն մէջ: Սորվեցէք — կ'ըսեն ձեզի, վասն զի բոլոր այն ծանօթութիւնները որ կը հաստատուին հիմա ձեր ուղեղին մէջ, կը ձեւացնեն իբրեւ առէչը՝ որուն վրայ պէտք էք բանիլ աւելի ուշ բարձրագոյն ուսմանքներուն կտաւը. և եթէ առէչը տկար է կամ նօսր, կտաւը ոչ խիտ և ոչ զիմացկուն կ'ըլլայ. վասն զի

մանկութեան ժամանակի դպրոցի զուարթ սէրը, պատանեկութեան մէջ ուսման համար այն եռանդը առաջ կը բերէ, որ կրօնք կ'ըլլայ զիտութեան համար հասուն հասակի մէջ. վասն զի ասոնք անգաճնալի տարիներն են, որոնց մէջ զուք ձեզմէ կ'որոշէք ձեր ապագան. որովհետեւ աշխարհքիս ճամբան ուրիշ բան չէ, բայց դպրոցին լայնցած շաւիղը, և մարդս առաջ կ'երթայ զրեթէ միշտ նոյն այն քայլով որով ուղին սկսաւ: Վերջապէս կ'ըսեն ձեզի — սորվեցէք, — վասն զի առաջին ուսմանքներն են, որոնց հիմա բոլոր կարեւորութիւնը չէք գնահատեր և բոլոր ազդեցութիւնը չէք զգար. առաջին ընթերցանութիւններուն տպաւորութիւններն են, մտածութեան առաջին բարի բերումները, կամքին առաջին յաղթանակները, անոնք՝ որ տղաքներուն մէջ կը պատրաստեն օրինակելի գործաւորները, օգտակար պաշտօնատարները, զաստիարակիչ հայրերը, իմաստուն խորհողները, երախտաւոր քաղաքացիները. ինչպէս այն սփռուած պզտիկ հունտերը, և զրեթէ գետնին մէջ կորսուած, որ կը փախչին մեր աչքէն, կը բերեն ժամանակով ոսկեայ հունձքերը՝ որ գաշտերու շքեղութիւնն են և ազգին հարստութիւնը:

Ասոր համար մենք ձեզի միշտ կ'ըսենք.
— Սորվեցէք: — Եւ կ'ըսենք նաեւ ձեզի, բա-
րի եղէք, — վասն զի իմացական մշակութիւնը՝
բարութեան հետ եթէ ընկերացած չըլլայ,
ուրիշ բան չէ՝ բայց անձնասիրութեան և
հպարտութեան վրայ ձգուած ցեղեցիկ թիկ-
նոց մը, ուրիշ բան չէ բայց պարապ և մե-
ռած բան մը, ինչպէս թանգարաններու այն
փողփողուն զրահները, որոնց մէջ կը պակսի
ձիաւորին հոգին և մարմինը:

Մեր ժամանակներուն մեծ մատենագիր
մը, որ իր անունովը աշխարհքս լեցուց, հա-
մառօտելով իրեն ութսունը չորս տարուան
կեանքը, թաղաւորները և ինքնակալները,
գիտութեան և տէրութեան մեծ մարդիկը,
զօրավարները, արուեստագէտները, գործա-
ւորները, ամէն կարգէ և ամէն ցեղէ բոլոր
բազմութիւնը՝ որ իր տունը այցելած էր՝ յի-
շեղէն ետքը, հզրակացուց այս խօսքերովս,
որ իրեն իմաստութեանը եղան իբրեւ կտակը.
— Բոլոր այս մարդիկներուն զիմացէս անց-
նիլը տեսնալէս վերջը, ճանչցայ թէ երկնքին
տակ բան մը միայն կայ՝ որուն պէտք ենք
խոնարհիլ, հանճարը. թէ՛ կայ բան մը միայն
որուն առջեւ պէտք ենք ծնրադրել, բարու-
թիւնը: — Ինքը տուաւ այս վճիռս մեռնե-

լէն քիչ մը առաջ, այն բոլորներէն մէկուն
մէջ՝ որ մարդս կը զգայ և կ'ըսէ ճշմարիտը.
Ինքը, հանճարոյ մարդ, հանճարէն վեր զրաւ
բարութիւնը: Վասն զի բարութիւնը սրտի
և մտքի առաքինութիւններուն մէջ այն է, ինչ
որ է մարդակներուն մէջ արեւը, որ կը
տաքցընէ զանոնք ամէնքը և կը լուսաւորէ.
Վասն զի է զօրութիւն, ազնուութիւն, զթու-
թիւն, մխիթարանք, ներումն. վասն զի ուղ-
ղութեան, անձնուրացութեան և քաջասրտու-
թեան մայրն է. չկայ ճշմարիտ քաջասրտու-
թիւն որ չծագի հոգւոյ ազնուականութենէ,
և չկայ ստուգիւ ազնուական՝ բայց այն միայն
որ բարի է:

Ասոր համար մենք ձեզի միշտ կը կրկնենք.
— Բարի եղէք, — նաեւ գիտնալով որ և ոչ
ձեր մէջէն լաւագոյնները՝ ըմբռնելու աստի-
ճանի մէջ են բարւոյն բոլոր մեծութիւնը, որ
կրնայ ընել իրեն չորս կողմը տղաքներուն
բարութիւնը:

Բայց մտածեցէք մէյմը: Չեր բարութիւնը
ըսել կ'ուզէ, վարժապետը՝ որ կը սորվեցնէ
յօժար կամքով, ձեր հայրը՝ որ աւելի դոհ
կ'աշխատի, ձեր մայրը որ իր պարտքը կ'ընէ
ժպտելով. ըսել կ'ուզէ այն զրկանքներն և
զժգաղղութիւններն՝ որոնց կը համբերէ ըն-

տանիքը աւելի հանդարտութեամբ և աւելի յարատեւութեամբ. ըսել կ'ուզէ՝ վերջի ողջոյնին կսկծանքը անոնց որ կը սիրեն զձեզ՝ մեղմացած մարդկային ամէնէն աւելի քաղցր սփոփանքներով, մտածութեամբ՝ որ իրենց զաւակները, երբ երկրիս վրայ միայն մնան, եթէ բաղդաւոր ալ չըլլան, գէթ սիրուած ըլլան, վասն զի բարի պիտի ըլլան: Չեր բարութիւնը դպրոցին արժանապատուութիւնն է և շնորհքը, տանը համաձայնութիւնը և ժպիտը, կեանքի և մահուան օրհնութիւնը անոր որ կ'աշխատի և կը կրէ ձեզի համար:

Ահա ինչո՞ւ կը կրկնենք ձեզի հազար անգամ. — Սորվեցէք, բարի եղէք: — Եւ նաեւ կը կրկնենք ձեզի թէ ինչո՞ւ համար. ամէն անգամ որ մտքերնիս կու գայ այն գեղեցիկ ժամանակը որ ձեզի նման տղաք էինք, թանկագին տարիներ վատնած ըլլալու, բարի վարժապետի մը հետ՝ ապերախ կամ յաւակնոտ և անողորմ դժբաղդ ընկերով մը հետ գտնուած ըլլալու, մեր շոայլութեամբք և մեր տմարդութեամբք մեր մայրը լացուցած և կարմրեցուցած ըլլալու յիշատակը, զեռ այսօր, այնչափ ժամանակէն ետքը, այնչափ ուրիշ մտածութիւններու միջեւ, այն յիշատակը իբրեւ սայր մըն է՝ որ կը խօցէ զմեզ

սրտին ամէնէն աւելի փափուկ երակներուն մէջ. և մենք կ'ուզենք՝ որ մեր զաւակներուն սրտերը երբեք արիւնոտեալ բան չունենան այս վերքերովս: Մենք ուրեմն կը յանձնարարենք ձեզի աշխատութիւնը և բարութիւնը՝ ոչ միայն որ մարդկային առաջին պարտականութիւններն են, ոչ միայն ձեր ընտանիքին և ձեր նմաններուն բարւոյն համար, և որովհետեւ բարութիւն և աշխատութիւն բաղդի գործիքներ են. այլ սրպէս զի ձեր կեանքը վիշտերէ և խղճի խայթերէ ազատ ըլլայ, որպէս զի օր մը աւելի երջանիկ ըլլաք, ձեր խղճէն ալ աւելի զոհ, ուստի և աւելի զուարթ կերպով գործունեայ, աւելի հանդարտիկ թշուառութեան արկածներուն պատրաստուած, աւելի արժանաւոր կերպով յարգուած և սիրուած քան ինչ որ մենք չենք: Այո, մենք կ'ուզենք որ ածիք աւելի բարի, աւելի կիրթ, աւելի ուղիղ, մեղմէ աւելի վեհանձն. և ասոր համար ձեր դաստիարակութիւնը մեր հոգեբուն ամէնէն նուիրական է և ձեր ապագան մեր յոյսերուն ամէնէն սուրբը:

Թողուցէք ուրեմն՝ որ կրկնենք ձեզի անվերջանալի կերպով այս խրատներս, որ ձեր սրտին մէջ կը հնչեն իբրեւ մեր հեռաւոր

մանկութեանը մէկ արձագանգը, և նաեւ մեզի ալ ազէկ կ'ընեն՝ զանոնք ձեզի թելադրելու ժամանակ:

Սորվեցէ՛ք յօժար կամքով, մեծարեցէ՛ք ծնողքը, սիրեցէ՛ք վարժապետները, յարգե՛ցէ՛ք դպրոցը, պատուեցէ՛ք աշխատութիւնը. ձեր ազնիւ հոգւոյն խորը, հազիւ թէ երեւնայ, խղզեցէ՛ք անխելք և ցած հպարտութիւնը՝ որ կը հաստատուի բազմաթիւ առանձնաշնորհութիւններուն վրայ. մի՛ նախանձիք բայց վեհանձն հոգիներուն վրայ, մի՛ կապուիք բայց գեղեցիկ հոգիներուն հետ. արհամարհեցէ՛ք, ատեցէ՛ք զատարկութիւնը, անձնասիրութիւնը, ապականութիւնը և անիրաւութիւնը՝ ինչ բարձրութեան վրայ որ զսնուին և ինչ ղխմակով որ ծածկուին. սկսեցէ՛ք հիմակուրնէ ձեր մէջը տկարներուն պաշտպանն ըլլալ և զժբազդներուն բարեկամը. և սիրեցէ՛ք զիրար իբրեւ եղբայր, վասն զի երեք անգամ եղբայր էք, դպրոցի պզտիկ ընտանիքին մէջ, հայրենիքի մեծ ընտանիքին մէջ և մարդկութեան անհուն ընտանիքին, զոր մենք պէտք է սղմենք բոլոր ամբողջ յուսոյ և սիրոյ վեհանձն զրկածութեան մէջ:

Եւ հիմա վերադարձէ՛ք գործի: Թող վերադառնան անոնք որ մրցանակ մը ստացան՝

համեստութեան այն զգացումով՝ որ լաւագոյն ապացոյցն է թէ անոր արժանի էին. թող երթան անոնք որ, սորված ալ ըլլալով չստացան զայն, այն մտածութեամբ մխիթարուած՝ որ արժանիքին ամէնէն աւելի բարձր փոխարէնը խղճին խաղաղ գոհունակութեանը մէջն է, չէ թէ փառասիրութեան պղտոր հրճուանքին մէջ. և անոնք որ ինչ որ պէտք էին չըրին, թող ելլան հոսկէ զուարթ և անդրդուելի առաջադրութեամբ կորսուած ժամանակը նորէն վաստակելու համար, այս ստուգութեան խրախուսուած՝ որ նաեւ բնութեանն նուազ նպաստաւոր երեւցող իմացակաւութիւններուն մէջ անգամ՝ կայ միշտ արտաքոյ կարգի կարողութիւն մը, իբրեւ ծածկուած կայծ մը, որ կամ առաջ կամ ետքը, կամքին ազդեցութեան տակ, կը բարձրանայ և կ'արծարծի, և այն ատեն նաեւ միւս կարողութիւնները — նաեւ ամէնէն աւելի անգործները — կը կենդանանան, և բոլոր միասին կ'ընդարձակի և կը պայծառանայ:

Ուրեմն զուարթերես դեմքով և հոգւով դարձէ՛ք ձեր տունները, և մխիթարելով զձեզ այս հանդիսական օրուանս յիշատակովը, որ ձեզի համար փառք մըն է և ամէնուն համար տօն մը, ունեցէ՛ք ամէն պարտական

նութեան կատարմանը մէջ և կեանքի ամէն
կապակցութեան մէջ հանդարտութիւնը, ազ-
նուականութիւնը և զօրութիւնը. եղէք, իբրեւ
ճշմարիտ խալաքի տղաքներ, ձեր լեզուին
պէս ազնուական, ձեր Ալպեաններուն պէս
անսասան, ձեր երկնքին պէս պայծառ:

Քսաներորդ դարուն արշալոյսը կը բար-
ձրանայ: Ձեր դարն է, ո՛վ տղաք: Դիմա-
ւորեցէք զանի՝ իբրեւ ցնծալից և աներկիւղ
բանակ մը: Մենք, որ յուզուած սրտով
բաժնուելուն մաղթանքները կ'ընենք ձեզի,
մենք կը փափաքինք միայն երկայն ապրե-
լու՝ ձեր առաջին ցաւերը սփոփելու համար
և ձեր առաջին յաղթութիւնները՝ օրհնելու
համար, և ողջունելու յաղթական նաեւ ձեր
զործովն ալ քաղաքականութեան դրօշը, որ
հանձարէն փառաւորուած և մեր հայրերուն
աւիւնովը նուիրական եղած՝ պիտի անցընենք
ձեր ձեռքերուն մէջ:

Սորվեցէք, տղաք, և բարի եղէք:

Բ.

ՄԱՆՁԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

(1893)

ԱՏԻՒ ունիմ՝ ուրախակից ըլլալու
ձեզի՝ հետ, ձեր վարժապետնե-
րուն հետ և ձեր ծնողքներուն հետ, Տուրինի
Քաղաքաբաշխութեան անունովը:

Բայց սովորութիւն է որ երբեք ուրա-
խակցութիւններ չըլլան տղայոց՝ եթէ ոչ յոր-
դորներու և խրատներու հետ մէկտեղ, ինչ-
պէս չի տրուիր բնաւ իրենց արձակուրդ մը՝
առանց աշխատութեան:

Յորդորներ, — պիտի ըսէք, — խրատներ՝
տարւոյն ամէն օրը կ'ընդունինք:

Եւ ճիշդ ասոր համար պիտի ունենաք
զանոնք այսօր անսովոր ձեւի մը մէջ, որ
ձեզի հաճոյ պիտի անցնի՝ վասն զի գովես-
տի մը ձեւն է: Բայց ուշ գրէք որ երեւա-

3232-2040

կայական գովեստ մըն է, հիմնուած մէկ պարզ ենթադրութեանը վրայ անոր՝ որ ձեզի կը խօսի:

Դպրոցէն ելլելու ատեն, ինչպէս կ'ընէք ամէն օր, խուսնեցա՞մ եւ ծիծաղեցա՞մ, չէք անդրադառնար զուք ուշադիր զննողի մը՝ որ ճամբուն մէջ է երբեմն, եւ որ ձեզի կը մօտենայ, ականջ կը դնէ ձեր խօսքերուն, եւ աչքով ձեր խաղերուն հետամուտ կ'ըլլայ: Լաւ, ինքը այն գիտուն եւ նրբամիտ ճանաչարհորդներէն մէկն է, որ ամէն մեծ քաղաքի մէջ ուր կանգ կ'առնուն, յիշատակաբաններն այցելելէն ետքը, տղաքը կ'ուսումնասիրեն. վասն զի գիտեն թէ ժողովուրդի մը բնաւորութիւնը, կրթութիւնը, բարոյական գաստիարակութիւնը՝ չեն կրնար բանի մը մէջ լաւագոյն ճանչցուիլ՝ քան իրեն հանրային դպրոցներուն ընթացքին եւ իրեն զգրոցականներուն վարմունքին մէջ: Լսեցէք հիմա գատաստանը անոնցմէ մէկուն, զոր մեր մէջը կը բերեն՝ ուսումնասէր հետաքրքրութիւնը եւ Տուրինի համար հին յարգանք մը:

Տեսաւ ինքը պզտիկ Տուրինեցիներուն դուրս ելլալը, հազարաւոր, այն դպրոցական մեծ շէնքերէն՝ որոնց ճակատը գրուած է մեր

գետերուն, մեր լեռներուն եւ մեր փողոցներուն անունները, եւ — «Երբեք» — կ'ըսէ ինքը — «չի տեսայ, կրթուած դպրոցականներու անվայել՝ աղմկալից անկարգութեան փոխուելը, այն սանձարձակ ջորերու զուարթ խոխուջանքը, զոր տեսնելը այնչափ հաճոյական է՝ դպրոցէն արձկուող տղայոց բազմութեան մը մէջ: Ինչպէս զարմանալի բան մըն է՝ որ իրենց առոյգ կենդանութեան ամէնէն աւելի ազատ զեղմանը մէջ անգամ՝ պահեն անոնք պատշաճութեան եւ բարեձեւութեան չափը: Իրենց մէջ ոչ վայրենի աղաղակներ, ոչ աղտեղի խօսք, ոչ կոպիտ հրմըշտութիւն. չեմ տեսնար երբեք որ անոնք տղմի կամ փռչիի մէջ ձգեն գիրքը՝ որ կ'արժէ թերեւս հօր մը օրուան մը տաժանելի աշխատանքը, եւ ոչ վայրենաբար իրեն կամ ուրիշին զգեստը քաշքըշելը՝ որուն վրայ խեղճ կին մը, արդէն յուշում, ասեղը ձեռքը բռնի ժամ մը պիտի կորսնցնէ: Եւ ինչպէս իրենց խաղերուն մէջ ամէն անշնորհքութենէ, այսպէս մինչեւ անգամ իրենց վէճերուն մէջ կը փախչին ամէն բռնութենէ, այնչափ արդէն պայծառ կերպով ըմբռնելով՝ որ անյողողող եւ հանդարտ արժանապատուութիւնը՝ լաւագոյն նեցուկն է բանականութեան, ինչպէս նաեւ է՝ սրտոտու-

Թեան ամէնէն յայտնի նշանը: Եթէ ձեր մէջ
լին զօրաւոր մէկը՝ հարստահարութեան գործ
մը փորձէ տկարի մը դէմ, իրեն ժամանակ
չեն թողուր որ կատարէ զայն, վասն զի չէ
մէկ հոգի, տասը պաշտպաններ անոր զիմա-
ցը կ'ելլան մէկէնիմէկ. և չկայ բան մը որ
մխիթարէ հոգին՝ ինչպէս ուժին վատասիրտ
զեղծմանը համար՝ անկեղծ բարկութիւնը,
խոր արհամարհանքը, որ կ'երեւան իրենց
բոցավառ դէմքերուն վրայ: Եւ եթէ մէկը
զայրոյթի թափին մէջ կամ ծանծաղամտու-
թեամբ ծանր յանցանք մը գործէ և մեծաւոր
մը վրայ հասնի, զարմանալի է խղճին ան-
միջապէս զրգումը, կեղծաւորութեան և ստա-
խօսութեան դժկամակութիւնը՝ որ մեղապար-
տը առաջ կը մղէ ըսելու, — ես եմ, — ու-
պէս զի իր յանցանքին պատիժը անմեղնե-
րուն զուխը չիցնայ: Եւ չեմ գիտեր որ ըսեմ
անոնցմէ քանիններ կը տեսնամ որ կանգ
կ'առնուն աղաչաւոր կոյրի մը բաց ձեռքին
կամ լացող երախայի մը զիմաց, և կը գնեն
հոն զրամ մը, որ թերեւս պահուած էր քմա-
հաճոյք մը կատարելու համար, զայն ներշնչող
մտածութեանը պէս ինքնաբերական և անոյշ
կերպով մը. — խաղալիքէն կը հրաժարիմ
ես, բայց զու առանց հացի պիտի չի մնաս:

— Եւ իրենց հետ կ'ընկերեմ նոր շէնքե-
րուն միջեւ, արձաններով զարդարուած հրա-
պարակներէն, ծաղկաւառ պարտէզներուն մէ-
ջէն, և չեմ տեսնար զանոնք բնաւ որ ան-
խելք տեսնում մը ընեն այն քաղաքային
մաքրութեան՝ որ ամենուն պատիւը և օգուտն
է. և ոչ հայրենիքի բարերարաց պատկեր-
ներուն յարգանքէն պակսիլ, որ նախատել
մըն է միանգամայն փառքը և մահը. և ոչ
գեղեցիկ ծառերը տղեղցնել, որոնց շուքին
տակ հիւանդ ծերը և յոգնած աշխատաւորը
կը հանգչի, կամ խոտերը և ծաղիկները՝
որոնց վրայ կը զուարճացնէ տեսանելիքը և
մտածութիւնը ռամիկ կիներ, դեռառողջը, աղ-
քատը, իբրեւ իրեն ծաղիկները նայողին հա-
ճութեամբ, վասն զի քաղաքէն՝ ուր ինքը
ծնած է՝ ամենուն ընծայուած ծաղիկներ են:
Եւ ամէն կողմ ուր իրենց ետեւէն կ'երթամ,
բազմամբոյս փողոցներէն ինչուան մինչեւ
ամայի ճամբաները, կը տեսնամ միշտ որ
հոգածութեամբ տեղ կու տան զողգոջոտ
ծերերուն, աչքերնին փափուկ զորովով մէկգի
կը զարձնեն մարդկեղէն տգեղութիւններէն՝
որոնց վրայ տմարդիները կը ծիծաղին,
կ'երկնցնեն իրենց ձեռքը երախային՝ որ կ'իլ-
նայ, կը բանան իրենց ճակատը մեռելին

առջեւ՝ որ կ'անցնի. և ոչ երբեք ինծի օրինակ մը տրուած է այն զգուշի անգիտութեանը՝ որով չար տղան, անմեղ անասունը տանջելով, ստեղծագործութեան աստիճանին վրայ իրեն զոհէն ինքզինքը վար կը դնէ»։

«Այս զգացմունքներով Տուրինի տղաքը կը մեծնան»։

«Եւ ինչպէս իրենց երկրին գեղեցկութեանը մէջ բլուրի վայելչութիւնը լեռան խստութեանը հետ կը միանայ, ինչպէս իրենց ժողովուրդին պատմութեանը մէջ Սիլվիոյ Պէլլիոյի քաղցր ձայնին վրայ կը հնչէ Վիկտորիոյ Ալփիէրիի ուժեղ աղաղակը, այսպէս իրենց մէջ սրտի ազնուական ձիւրքերուն հետ՝ կը զուգուին հոգւոյ զօրաւոր առաքինութիւնները. որոնց առաջին յայտարարութիւնը և ստուգագոյն ապացոյցն է այն երկաթէ կամքի կորովը, որով, ուսմունքներուն ասպարէզին մէջ, կը դառնան նորէն զփուարութեան յարձակմանը դէմ հարիւր անգամ և կը հարուածեն արգելքը մինչեւ որ խորտակեն զայն. կամքի կորով, բնածին խիղճէն առաջ եկած, թէ ուսման ամենէն աւելի զօրեղ դաշնակիցը համբերութիւնն է, թէ մարդ կը հսկայացնէ ասով իր կարողութիւնները և ինքզինքը նորէն կը կանգնէ. թէ յարատեւութեան աշ-

խարհակալութիւնները, թէ ուզուած, բըրտնաջան եղած, բնութենէն յափշտակուած իմացական յաղթութիւնները, մտքին դիւրահաս բաղդերէն անհամեմատ աւելի արգասաւոր են և նաեւ աւելի պատուաւոր»։

«Բարի և կտրին տղաք, արժանաւոր որդիք անոր՝ որ Խտալիոյ ազատութեանը եղաւ բերդը, նշանաւոր քաղաքագէտներու մայր, աներկիւղ զինուորներու զաստիարակ, սիլվալիւր ասպնջական տարադրութեանը, և իր ժամանակին՝ համբերող և յանդուգն, և զործունեայ և ողորմած միշտ, և քաղաքականութեան ճամբուն վրայ յառաջընթաց անդադար ինչպէս Պոյ որ զինքը կը ցոլացնէ, և մեծ հայրենիքը մեծարելուն մէջ հաստատուն՝ ինչպէս Ալպեանը որ զինքը կը շրջապատէ։ Ինչպէս չհիմնաւ վրան, ինչպէս չսիրել երկիր մը՝ որուն մէջի նախնիքներու փառաւոր աւանդութեանը՝ այսպէս ազնուական կերպով թոռները կը հետեւին»։

Եւ ինչպէս, կը հարցնեմ հիմա ձեզի, խրոխտանքով և բերկրութեամբ ձեր սրտին բաբախելը չզգաք, եթէ գիտնաք որ այս կերպով է ձեր վրայ եղած դատաստանը, և որ

1. Տուրին քաղաքին համար է որ կ'ըսէ։

կը հռչակուի Իտալիոյ և աշխարհքի մէջ : Եւ ինչպէս կրնաք չփափաղիլ եռանդեամբ՝ որ այս ենթադրութիւնը ամէն օրուան իրականութիւն մը ըլլայ :

Լաւ, որպէս զի այս բանս ըլլայ, բան մը միայն ունիք ընելու, որ դժուարին չէ պիւնդնեցի տղայոց համար. ուրիշ բան չունիք ընելու՝ բայց զնիւ ձեր կամքը այն կորովի և պերճ առաքինութիւններուն մէկուն մէջ՝ որ ձեր արեանը հին պարծանքներէն մէկն է : Դրէք այն առաջադրութիւնը այս ազուտօր օրը, որուն մէջ ամենուն գովեստը և ուրախութիւնը ձեր քաշած աշխատանքները կը վարձատրեն և կը խրախուսեն զձեզ նոր աշխատանքներու. ըրէք զայն հոս, ձեր ընտանիքներուն և Տուրինի ներկայացուցիչներուն առջեւ, մինչդեռ մենք կ'առաջադրենք մեր կողմէն նուիրելու ձեզի նաեւ ալ աւելի հոգածու խնամքներ քան անցեալին, աւելի ազդու կերպով օգնելու ձեր վարժապետներուն բարեացապարտ գործին, նոր եղանակներ փնտռելու աւելի զիւրին, աւելի շահաւէտ, աւելի սիրելի ընծայելու համար ձեզի ուսումը :

Այսպէս, ձեր վարմունքին արդեամբը և մեր գործովը, զպրօշին մեծ հաստատութիւնը

սլիտի ծաղկի միշտ աւելի գեղեցիկ և աւելի օգտակար : Սերունդներու իմացական դաշեակ, առաջին ներշնչող գաղափարներու՝ որ կը ձեւացնեն մարդիկները և կերպարանափոխ կ'ընեն ժողովուրդները. իմաստուն գաստիարակիչ, որ, ընտանիքին չափազանց ներդրութիւնը սրբազրեւով, կը պատրաստէ զմեզ կամաց կամաց աշխարհքիս խոտուածեանը, որ կու տայ մեզի առաջին բարեկամութիւնները, առաջին փրկարար անձկութիւնները, հոգւոյ առաջին ուրախութիւնները, — անջնջելի և սիրելի յիշատակներ ինչուան խոր ծերութիւն, — ըլլայ զպրօշը մեր ամենէն աւելի ցանկալի մտածութիւններէն մէկը, ըլլայ մեր քաղաքացիներու համեստ փառասիրութեանը ամենէն աւելի խնամելի առարկան. և ամէն բանէն վեր ըլլայ, ամենուն գործովը, եղբայրութեան և սիրոյ ճշմարիտ զպրօշը, ուր ընկերական անհաւասարութիւններն անհետ ըլլան իմացականութիւններու մաքուր նախանձաւորութեանը մէջ, ուր պատրաստուին հոգիները տանելու կեանքի կոխներուն մէջ վեհանձնութիւնը և հեղութիւնը. ուր աղքատը և հարուստը, հաւասար սրտոտութեամբ նայելով ապագային, մէկտեղ դաստիարակուին՝ մէկը ներ-

կայ զոհողութիւններու, միւսը ապառնի զօհողութիւններու, և երկուքն ալ աշխատութեան սիրոյն, արդարութեան զգացման և մարդկային ցաւերուն գթութեանը : Ըլլայ զպրոցը այն ապառայ ընկերութեան պատկերը, ամէն քաղաքակրթեալ ժողովուրդի զաղափարական, որուն մեր ժամանակին կատարի մրցանքները և բուռն ատելութիւնները և խառնակութիւնները՝ պիտի երեւութանան իբրեւ հովտին մառախլապատ խորը անոր՝ որ հասեր է արեւէն ծիրանեգոյն ներկուած ալպեան գագաթը :

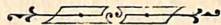
Պէտք չունիմ լսելու ձեր ձայնին հաւանութեանը՝ ապահով ըլլալու համար որ այս մտածութիւններով մեզի հետ կը միանաք : — Այո՛ — կ'ըսէք դուք, — մենք կ'ուզենք ըլլալ զօրծունեայ, ուժով և ազնուական . ինքզինքնիս ազնուականացնելով, ազնուականացնել զպրոցը, պատուել քաղաքին անունը՝ որուն մէջ ծնած ենք, և ընել՝ որ պերճանքով զլուսը բարձրացնէ ո՞վ որ կ'ըսէ մեզի. — զաւակս. — կ'ուզենք մտնալ ընկերութեան մէջ՝ անկէ աւելի ազնուական փափագով՝ որ իբրեւ խորհրդական նշան ունի ոսկիով լեցուն մագիլ մը. կ'ուզենք մտնալ հոն մեր սրտին մէջ համակրութեամբ և մեր

աջը երկնցուցած, վեհանձն և հաւատարիմ մարդիկներու պէս, ամէն մարդկային արարածի բարիքը ուզող՝ ինչպէս ճանապարհորդութեան և յոյսի ընկերոջ մը դէպ ի անծանօթ երկիր մը. անկարող երջանիկ ըլլալու ուրիշներուն նեղութիւններուն և ցաւերուն մէջտեղ, և սուրբ վախճանի համար՝ մեղմելու թշուառութիւնները՝ որոնցմով մարդկութիւնը կ'արինոտի և կու լայ. պատրաստ աշխատելու, կուտելու, կրելու, մեռնելու, — և չէ թէ փառասիրութեան և երախտագիտութեան համար, այլ միայն խղճէն ըսել տալու մեզի անհամեմատ փոխարենին համար, — դու տրամաբան ես, դու արդար ես, դու բարի ես, — միայն աստուածային կայծը մեր հոգւոյն մէջ փայլել զգալու անյաղթելի ուրախութեանը համար : — Ձեր սրտին մէջ կ'ըսէք դուք այս : Եւ օրհնած ըլլայ ազնուական ուխտը, տեւէ ձեր սրտին մէջ հասկանալու, և շողայ հոն՝ ինչպէս աստղ մը ճակատին մէջտեղ, ուր կը հանգչի ձեր մօրը համբոյրը :

Եւ հիմա, զուարթագին, տարեք ձեր մրցանակը տուն, ինչպէս կը տանինք մենք մերը . վասն զի մենք ալ, այսօր, մրցանակ մը ընդունեցանք, այն է՝ որ զգա-

ցած եղանք մեր դէմքին վրայ և մեր սրտին
մէջ ձեր երջանիկ մանկութեանը կենդանա-
րար շունչը. լսած եղանք, այս հազար մայ-
րերու թնդինով յուզուած օգին մէջ, ձեր
անունին հնչելը՝ ինչպէս շատ մը գեղեցիկ
և պատուաւոր խոստումներ ձեր սերունդին.
Հոս մէկ ժամ մնացած քլլալնուս համար,
ծերեր և երիտասարդներ, մատակարարներ
և ուսուցիչներ, հայրեր և որդիքներ, մէկ
միայն հոգւոյ մէջ ոգեխառնուած, կեանքի
տառապանքներէն վեր բարձրացած, բարւոյն
սուրբ հաճութեանը մէջ:

Միայն բարով, տղաք, տարուան մը հա-
մար. և մինչեւ այն օրը՝ որուն մէջ զիրար
պիտի տեսնենք նորէն, թող ծիծաղի ձեր
երեսներուն վրայ առողջութիւնը, ձեր սրտե-
րուն մէջ զուարթութիւնը, ձեր տուններուն
մէջ խաղաղութիւնը: Միայն բարով:

Գ.

ԱՂԶԻԿՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

(1894)

ԵՐ մեծապատիւ կրթութեան պաշ-
տօնէին Օգնականը, ուղեց յանձնել
ինծի նաև այս տարի պատուաւոր և ցանկալի
պաշտօն մը: Իրեն անունովը և իրեն ընկերա-
կիցներուն՝ ես պէտք է ուրախակից ըլլամ
ձեզի հետ, պէտք է ըսեմ ձեզի թէ որչափ
սիրելի է նաև ձեզի այս գեղեցիկ օրը, ու
րուն մէջ Տուրին քաղաքը կը տօնէ և կը
պատուէ իր ուսումնասէր աղջիկները, և ինչ-
պէս մեր սրտին մէջ կը ցոլանայ աշխոյժ
զուարթութիւնը՝ որ կը փայլի ձերինին մէջ:

Բայց, ձեզի տրուած մրցանակին իրաւը-
նէ արժանաւոր ըլլալու համար, վայելուչ է
որ, բաց ի վարձատրուած ըլլալու ուրա-
խամիտ խրոխտումէն, ուրիշ մտածութիւննե-

քու, ուրիշ զգացումներու բանաց զուք ձեր հոգին: Դուք պարտք մը ունիք կատարելու այսօր, զոր ես ձեզի կ'ախարհեմ, սիրոյ և երախտագիտութեան պարտք մը, զոր ձեր ընտրեալ իմացականութիւնը և ձեր ազնիւ սիրտը պիտի ըմբռնէ, անտարակոյս, և պիտի կատարէ նոյնհետայն:

Դարձուցէք մտածում մը ձեր այն ընկերներուն, որոնց, ձեզի նման վարձատրուած ըլլալու համար, չպակեցան բարի կամք և միտք, այլ ժամանակը, կամ օգնութիւնը, կամ բաղդը. բաղդին այն թեթեւակաւ, որ պէտք է, նաեւ դպրոցական մրցումներու մէջ, ինչպէս ամէն մրցումի, յաղթելու համար. դարձուցէք սիրալիր մտածում մը մրցակիցներուն՝ որոնց գերազանցեցիք, ճանչցէք ձեր սրտին մէջ անոնց արժանիքը. և որպէս զի նախանձ կամ վշատութիւն չի ծնանի մէկուն մէջ, և մասամբ փոխարինելու համար անձնասիրութեան գոհունակութիւնը՝ զոր այսօր չունին, առաջադրեցէք, ոչ միայն չվիրաւորելու զանոնք երբեք հպարտութեան ստուերով մը անգամ, այլ ասկէ վերջը վարուելու իրենց հետ աւելի յայտնի յարգանքով և աւելի փափուկ մարդավարութեամբ:

Դարձուցէք երախտագէտ մտածում մը ձեր վարժուհիներուն. ըսէք իրենց, որ ձեզի հետ մէկտեղ, և ձեզմէ աւելի արժանաւորապէս, նաեւ իրենք այսօր տօնուած են, իրենք՝ որ նուիրեցին կեանքը պաշտօնի մը՝ որ կ'ուզէ այնչափ սրամտութեան և այնչափ բարութեան անդադար գործակցութիւնը, և այնպէս դժուար իշխանութիւն մը իր յատուկ մտքին վրայ, և աշխատանք մը՝ որ շատերուն երիտասարդութիւնը կը կարճեցնէ. իրենք՝ որ կու տան ձեզի զարմանալի օրինակ մը թէ ինչպէս կրնայ կանացի գործը, առանց ելլալու իրեն ազնուութիւնը աճեցընող ստուերէն, բարձրանալ բաղադային արժանիքի մը վեհ պատուոյն. իրենք՝ որ ընտանիքէն զուրս կը կատարեն պաշտօն մը՝ մայրենի պաշտօնէն ոչ ինչ նուազ սուրբ և բարերար, և կը կատարեն զայն այնպիսի կերպով՝ որ վարժուհիի անունը կ'ընէ, մեր ամենուս խղճին մէջ, ամենէն աւելի պատուաւոր և ամենէն սիրական տիպոգոններէն մէկը՝ որով կրնայ պարծնեալ կին մը:

Դարձուցէք ձեր ընտանիքներուն սիրոյ մտածում մը, հոգեւորն համար, նեղութիւններուն համար՝ որ արժեցին իրենց ձեր զպրօքը, ձեր պզտիկ վիշտերը և ձեր առողջ-

ջուլթեանը վտանգները . և ունենաւ աւելի ակնածու մտածում մը , ունենաւ ձեզմէ հպատակութեան և սիրոյ աւելի ջերմ նուէր մը այն ծնողքներն , որոնց՝ երկայն աշխատանքը կամ կարօտութիւնները կամ զրօքազգութիւն մը տուին , ուրիշ բաներու հետ մէկտեղ , վիշտ մը որ ձեր հասակին մէջ կարելի չէ ըմբռնել ամբողջ . այն է՝ ձեզմէ հեռու ապրիլը , կամ զձեզ՝ ինչպէս փախուստի մը դադարումներուն մէջ՝ ատեն աւտեն միայն տեսնելը , չկարենալ գոհացնելը երբեմն ձեր ամենէն աւելի համեստ փափագները , պարտաւորուած ըլլալու ընդհատել ձեր ուսմանքները , խռովել ձեր զուարճութիւնները , և դնել ձեր ճակատին վրայ իրիկունը , աշխատալից և տխուր օրուրնէ մը ետքը , առանց ժպտի համբոյր մը :

Այս մտածութիւններով հոգւոյն մէջ՝ աւելի հանգարտ կերպով պատրաստ կ'ըլլանք մտիկ ընելու համառօտ խօսքերը , զոր ես ձեզ պիտի ըսեմ , այն սերտ յարաբերութեան վրայօք՝ որ կը կապէ ձեր ներկայ ուսմանքները ձեր ապագայ պարտքերուն հետ :

Եւ թերեւ ձեր մէջէն աւելի մեծերուն , որոնց կը դառնամ էս առանձնակի , արդէն

փայլած է , իմ արտաբերելէս առաջ , իմ մտածութիւնս :

Կայ անուն մը , քաղցր ամէն լեզուի մէջ , յարգուած ամէն ժողովուրդներու մէջ , առաջինը որ կը հնչէ՝ խղճին արթննալովը՝ երախային շուրթին վրայ , վերջինը որ կը շնչէ պատանեկիկը մահուան զիմաց . անուն մը զոր կը կոչեն զեռ հասուն մարդը և արևորը , տղայոց խանդաղատանքով , կեանքի հանդիսական ժամերուն , նաև շատ տարի վերջը որ ալ երկրիս վրայ չէ գայն կրողը . անուն մը՝ որ կարծես ունի իր մէջը խորհրդաւոր զօրութիւն մը նորէն բարւոյն դարձնելու , մխիթարելու և պաշտպանելու . անուն մը՝ որով կ'ըսուի ինչ որ աւելի քաղցր է , ինչ որ աւելի զօրաւոր , ինչ որ աւելի սուրբ մարդկային հոգւոյն մէջ :

Սահմանուած էք զուրկ կրելու օր մը այն անունը : Իսկ արդ , զիտնաբար կատարելու համար բարձր պարտականութիւնները՝ որ այն անունը կը նշանակէ , բաւական չէ բնազդումը , բաւական չէ սիրտը . կարևոր է իմացականութեան և հոգւոյ մշակութիւնը . և ասոր՝ դպրոցի մէջ սորվեցուցածներէն՝ բան մը չկայ որ չնպաստէ : Մտքերնիդ ազէկ պահեցէք . աւելի հաստատ ստուգու-

թեամբ ուսումնասիրեցէք՝ որ նաև ծանօթու-
թիւնները և գիտութիւնները, որ հիմա կնկան
մը համար ձեզի աւելի աւելորդ կ'երևնան,
ժամանակ մը՝ իբրև մեծած բողբոջներ՝ ան-
գործ մնացած ըլլալէն ետքը, և զրկթէ ան-
խնամ ձեր հոգւոյն մէջ, օր մը ինքնին նորէն
ձեզմով արթնցած պիտի կենդանանան, երբ-
որ կրնաք զանոնք գործածել ուրիշներուն
օգտին համար, և պիտի բացուին բարիք ը-
նելու իմաստութեան մէջ, պատուի մէջ, իշ-
խանութեան մէջ, զօրութեան մէջ:

Անոր համար կ'ըսեմ ձեզի.

Եթէ, երբեմն, կը յոգնեցնէ զձեզ և զձեզ
սրտաբեկ կ'ընէ լեզուի մանրամասն և դան-
դաղ ուսումը, յաղթեցէք զժկամակութեան,
մտածելով թէ սրչափ կարևոր է զգացումը
և ստացումը ազդու և գեղեցիկ խօսքին, իր
յատուկ սիրտը բանալու և ուրիշին սիրտը
շարժելու համար, սորվեցնելու, համոզե-
լու, ինքզինքը պաշտպանելու համար. մեր
հեռաւոր սիրելիներուն սիրոյ սփոփանքը և
խորհուրդի նպաստը զրկելու համար. ար-
ժանապէս ըմբռնելու և զարմանքով նկատե-
լու, ինչպէս ամէն կիրթ քաղաքացիի պարտքն
է, գիտութեան և գեղեցկութեան անհուն
գանձը՝ զոր հաւաքեցէն մեր անմահ զրիշ-

ները՝ մտածութեան և փառքի եօթն դարե-
րու մէջ:

Եթէ ձեր միտքը կ'ապստամբի երբեմն
թիւերու ցամաք ուսմունքէն, մտածեցէք թէ
սրչափ օգտակար է իմացական գործօնե-
թեան ամէն ձևին մէջ, ոչ այնչափ իր մէջը
այն գիտութիւնը՝ որչափ կարգի և ճշգու-
թեան իմաստը՝ որ կը բերէ այն մտքին մէջ,
և ատեն ատեն կեանքի վարչութեանը մէջ:
Մտածեցէք թէ քանի ընտանիքներու մէջ
կնկան հաշուարար զրիշն է այն՝ որ կը գծէ
ամէնուն ուղիղ ճամբան, այն՝ որ ամէն օր
թուաբանութեան անաչառ փորձով ցուցնե-
լով պզտիկ զօհոգութիւններու կարևորութիւ-
նը, կը պատժէ ունայնութիւնը և ծուլու-
թիւնը կը մշտէ. և վիճակէ մը՝ որ անզգոյշ
ընտանիքի մը աղքատութիւն էր, հանել կու
տայ շատ անգամ համեստ բարեկեցութեան
մը, աւելի գոհ, վասն զի աւելի արժանաւոր,
նոխսութենէն որ շարժեց ոչ բրտինք և ոչ
արցունք:

Եթէ ձեզի տաղտկալի է երբեմն, և կը
յոգնեցնէ զձեզ հեռաւոր գիպուածներու
թուականներ և պատմութիւններ յիշողութեան
մէջ պահելը, յարատեցեցէ ինչ որ ալ ըլ-
լայ, ոչ միայն որ ով որ տգէտ է պատմու-

թեան՝ մոլորած հոգի մըն է անցեալ մթու-
թեան և ապագայ մթութեան միջև, նման
անոր որ կ'երթայ գիշերը պզտիկ լայտով մը,
չտեսնալով բայց ամենաքիչ միջոցը՝ որուն
մէջ քայլը կը շարժէ. ոչ միայն որ մտեմա-
պէս չի կրնար սիրել հայրենիքը ու որ չի
ճանչնար անոր փառքերը, զոհողութիւնները
և կռիւնները, այլ գիտնալու համար թէ կ'ինը
ինչ ընդարձակ և զեւցազնական բաժին ու-
նեցած է այն զոհողութիւններուն և կռիւնե-
րուն մէջ. և հատուցանելով զարմանքի և ե-
րախտագիտութեան հարկը, որ ամէն փրկա-
նաւորուած իտալացի աղջիկ և ամէն ազատ
իտալացիներու մայր՝ պարտական է մեռած
իտալացի հարսերու, մայրերու, առնուլ իրենց
յիշատակին խորին մեծարանացը մէջ եռան-
դը և զօրութիւնը՝ առաջ տանելու իրենց
սուրբ գործը ազատութեան և արդարութեան
ճամբուն վրայ:

Եթէ երբեմն երբեմն ձեզի ծանր կու գայ՝
այն երկիրներու ձեերը և սահմանները, եքա-
ղաքներու և լեռներու և գետերու անուններ
և նկարագրութիւններ ձեր մտքին մէջ դրոշ-
մելու աշխատութիւնը, խրախուսուեցէք, մտա-
ծելով որ դուք կը գծէք հոն այս կերպով
ընդարձակ և լուսաւոր պատկեր մը աշխարհ-

քիս, որուն հազար կէտերուն վրայ պիտի
գան հետզհետէ ժողովուելու, հոն մնալու հա-
մար հաստատուն և կարգաւորեալ, այն ա-
մէն երկրի և ամէն ժամանակի հազար,
ցրուած, զանազան ծանօթութիւնները, որ
կեանքի ընթացքին մէջ, չփնտռուած ալ, կը
սորվուին, բայց որ առանց այս ուսման հի-
մանը, կը պարտելին խառնակ յիշողութեան
մէջ և կը լմնան ցիրուցան ըլլալով, ինչպէս
ծիծառներու խուռն երամ մը՝ որոնք չգտնան
ճիւղեր և գետինը՝ որուն վրայ կ'արեւման
հանգչիլ:

Եւ վերջապէս, ձեր մէջէն անոնք, որոնց
ձանձրանալի կու գան աշխատութիւնները՝ որ
աւելի սեպհական են իրենց սեռին, անոնք
որ իրենց ընկերական վիճակովը զանոնք
իրենց անձին անօգուտ կամ անարժան կը
համարին, մտածեն թէ չկայ ընկերական
վիճակ մը՝ որուն մէջ պատուաւոր ըլլայ
կնկան համար տնական աշխատութիւնե-
րուն արհամարհանքը. թէ որչափ աւելի բարձր
դրած է զմեզ բաղդը, այնչափ աւելի մեր
անհրաժեշտ պարտքն է յարգելու խոնարհ
և ապերախտ՝ բայց կարեւոր աշխատութիւնը,
որ ուրիշներ մեզի համար կը կատարեն, և
պատուելու զայն, երբոր պէտք է՝ անոր

մասնակից ըլլալով. և մասձեն որ բաղդը փոփոխական է, որ ապագան զաղանիք մըն է, և թէ ամէն օր կը տեսնուին բոնի ստիւպուած այն աշխատութիւններուն, որոնք առհասարակ մը բանի տեղ չէին գրուեր և կը ծաղրուէին, ազնուական ձեռքեր, որոնցմէ ձախորդութիւնը, ձիւրանի մը յեղակարծ հարուածով, յափշտակեց ձեռնոցները և մարդարիտները:

Սորվեցէք ուրեմն և աշխատեցէք՝ իբրև թէ ամէնքնիկ ալ սահմանուած ըլլայիք ուսուցչութեան. և իրականապէս անոր սահմանուած էք, վասն զի ամէն կին իրեն տանը առաջին և վերջին վարժուէին է. և մի գանց ընէք հրահանգներէն մէկն ալ որ ձեր վրայ գրուած են, վասն զի ամէնքն ալ գործակից կ'ըլլան ձեր միտքը և սիրտը կատարելաւ գործելու՝ ուրիշ մտքեր և ուրիշ սրտեր օր մը կառավարելու համար: Եւ դուք պէտք է ընէք ասիկայ ինչ որ ալ ըլլայ, եթէ նաեւ բաղդը, ձեր ամէնէն աւելի յանդուգն փառասիրութիւնները գերազանցելով, բարձրացնէ ձեր ամէնէն սիրելիները զօրութեան և փառքի. վասն զի — մի մոռնաք այս ճշմարտութիւնս — զօրաւոր և փառացի մարդն ալ, անցած հանրային կեանքի բոլոր միջոցներէն, փորձ մարդկեանքու և վարժ իրենց վը-

բայ իշխելու, և այնչափ հպարտ որ ալ մէկուն չվստահի վիշտ մը, խորհուրդ մըն ալ չհարցնէ, կը վստահի դեռ իրեն վիշտերը, կը հարցնէ դեռ խորհուրդ իրեն մանկութեան բաղդը ընկերուհոյն, կը փնտռէ միշտ՝ յաղթանակի կամ զժբաղդութեան ժաման մէջ՝ իրեն մօրը խօսքը և փայլայանքը:

Ինչ որ ըսի՝ զպրոցին համար է: Ընդունեցէք յորդորակ մըն ալ այն ատենուան համար՝ երբօր զպրոցը ալ ձեզի ուրիշ բան չըլլար բայց սիրելի յիշատակ մը:

Խօսքերուն մէջ՝ զոր պիտի լսէք, գիրքերուն մէջ՝ որ ձեր ձեռքը պիտի իյնան, և նաև՝ բարեսէր մտքով շարժած արդար մարդիկներուն խորհրդակցութիւններուն մէջ, պիտի գտնաք դուք աշխարհքի համար հակառակութեան կամ արհամարհանքի զգացմունք մը ներշնչելու ձգտում մը, ձեզի գիտարին ընելու ձեր ամէն խանդին և խանդադատանքին միամիտ մղումը, տերեւթափ ընելու ձեր երկակայութենէն այն ամէն բանը՝ որ սովորութիւն է կոչել « կեանքի բանաստեղծութիւն »: Դէմ կեցէք այս չափազանցիկ բերումին: Արդէն շատ կը զօրանայ մարդիկներու մէջ կեանքի և աշխարհքի տխուր զգացում մը. չի զօրանայ նաև ձեր մէջը, վասն զի կնկան սրբազան պարտքը

րէն մէկն է՝ անոր դէմ պատերազմելը, զայն բնաշխնջ ընելը ամէն սրտերէ որ իր բոլոր տիքը կը բաբախեն: Այո՛, աշխարհքս առնօրէնութեամբ, ատելութեամբ, ռճիւրներով լեցուն է: Բայց կայ հոն նաև այնպէս մեծ շեղակոյտ մը խեղճութիւններու և ցաւերու, որոնց արժանացած չեն և կը կրեն անպարտելի քաջասրտութեամբ. կը կատարուի հոն ամէն օր, աշխատութեան անսահման ձեւերու մէջ, այնպէս ընդարձակ և բեղնաւոր կամքի, համբերութեան և հանճարոյ ճիգ մը. կը շարժի հոն մէկ այնպէս տագնապօղ և անխոնջ փափագ մը բարոյն. կան հոն այնքան մեծ առաքինութիւններ, այնքան վեհ հանձն հոգիներ, այնքան ազնուական և բարի կեանքեր: Ապացոյցը որ ասոնց շատ են և ամէն կողմ՝ է՝ որ երկրիս վրայ մարդ չկայ, որչափ որ անհաւատ ըլլայ և չար, որ չհանդիպի, չճանչնայ անոնցմէ մէկը իր ճամբուն վրայ: Եւ պիտի հանդիպիք դուք ալ, ապահով կեցիք, նաև ձեր մէջէն նուազ բազմաւորներ. պիտի ճանչնաք գործեր և սիրտեր որ պատիւ կը բերեն մարդկային ցեղին, և պիտի ունենաք այն աստուածային ժամերէն, որ օրհնել կու տան գոյութիւնը և թողութիւն խնդրել մարդկութենէն զինքը զրպարտած և մերժած ըլլալուն:

Ո՛չ, մի հաւատաք անոր որ կ'ըսէ ձեզի, կեանքի մէջ բանաստեղծութիւն չկայ: Բանաստեղծութիւն պիտի ըլլայ հոն՝ քանի որ հնչէ որորոցներուն բարձին քով մայրական երգը. քանի որ ծերերը պիտի ապրին իրենց մանկութիւնը իրենց սրբօրը որդիքներուն մէջ. քանի որ ըլլան նշանածներ, որ ձեռք տալով՝ հոգին կու տան, և երիտասարդներ որ մեռնին՝ տղայ մը ազատելու կամ գաղափար մը պաշտպանելու համար: Բանաստեղծութիւն պիտի ըլլայ հոն՝ քանի որ կան կը տեսն գթութիւնը, բարութիւնը, երիտասարդութիւնը, աշխատանքը, դիտութեան յաղթութիւնները և արուեստին զարմանալիքը, և քանի որ ծաղկի զարունը և աստղերը փայլիլին մարդիկներու յոյսերուն շուրջը և վրան:

Դարձէք հիմա նոր եռանդով ձեր ամէնօրեայ աշխատութեանը, և սովորական աշխատութեան վրայ ուրիշ մըն ալ աւելցուցէք, ամէնէն աւելի օգտակարը. այն է՝ խել ամէն օր հաստատամտութեամբ և խնամքով, հազիւ թէ ծայր տան, հոգւոյն գէշ խոտերը, պզտի ունայնամտութիւնները, պզտի յամառութիւնները, պզտի սխալներ. զիւրին աշխատութիւն՝ քանի որ փափուկ են խոտերը և

ձեռքերը, յետոյ աւելի դժուարին. մաքրեցէք զաշտը սէղերէ, նոր ծլած ձիւղերէ, և մի թողուք հոն՝ բայց գեղեցիկ զաղափարներու ոսկեփունջ հասկերը և ազնուական իղձերու կապոյտ և կարմիր ծաղիկները: Եւ կատարեցէք տան մէջ այս ծամէս սկսեալ ամենաքաղցր պաշտօնը՝ որ ուրիշներէն աւելի աղջիկներուն կ'իյնայ. սփոփեցէք յոգնած հայրը, խնտացուցէք արտում մայրը, խնդրեցէք շնորհք յանցատուր կրտսեր եղբօր համար, հաշտարար եղէք գժտութիւններու, ծաւալեցէք ձեր ձայնը երաժշտութեան մը պէս ընտանիքին զործունեայ խաղաղութեանը մէջ: Եւ երբոր ձեր օրը լմննալուն, ամփոփուելով լուութեան մէջ և մտածութեամբ տարիներուն վրայէն անցնելով, երազէք երջանիկ երիտասարդութիւն մը և հանդարտ ծեծութիւն մը, խնդրեցէք ձեր ազօթքներուն մէջ, զրէք ձեր ամէն իղձերուն և առաջադրութիւններուն զուլիսը այն առաքինութիւնը, որ՝ միայն՝ կրնայ տալ թէ՛ մէկը և թէ՛ մէկալը, այն որ մեզի ամէնուս աւելի հարկաւոր է, ամէն հասակի մէջ, ինչ վիճակի մէջ որ զմեզ զրած ըլլայ բազում, ուրիշներուն բարիքը և մերը ընելու համար, առաքինութիւնը՝ անկեղծութեամբ ըսելու և գոր-

ծաղրելու կեանքի ամէն փորձի մէջ՝ այս պարզ խօսքերս, որուն մէջ ամփոփուած է աշխարհքիս բոլոր զիտութիւնը. — Դէպիկ ես դու. կարեկից կ'ըլլամ քեզի: — Տկա՞ր ես դու. կը պաշտպանեմ զքեզ: — Դու զիս կը նախատես. ես քեզի կը ներեմ: — Դու զիս կ'ատես. և ես զքեզ կը սիրեմ:

Եւ կը վերջացնեմ մաղթանքով մը, որովհետեւ մաղթանքը մանկութեան զիմացը կ'իլլէ սրտէն ինքնաբերաբար, ինչպէս երգը արշալուսին առջիկ:

Աճեցէք ծաղկաւէտ և կորովի. ձեր կեանքը ըլլայ ծիծաղկոտ, ինչպէս վայելչութեամբ և զոյներով լեցուն տեսարանը՝ զոր կ'ընծայէք զուրբ այս տեղ մեր նայուածքին. կարող ըլլաք, շատ տարիներէ հոգը, դառնալ այս թատրոնիս մէջ, տեսնալու համար ձեզի նման բարի և ուսումնասէր ուրիշ աղջիկներու անցնիլը այս բեմէս, և նաեւ այն ատեն ձեզի հետ ընկերեն ձեր հայրը և մայրը, պահուած երիտասարդ ձեր սիրոյն կրակովը և զձեզ սիրուած և մեծարուած տեսնելու ուրախութեամբ:

Եթէ հաճոյական է ձեզի մաղթանքը, ձեր ալ կողմանէ մաղթեցէք մեզի ամենուս՝ որ նաեւ այն տարիներուն մէջ ալ կարենանք

նորէն զձեզ տեսնալ. և աւելցուցէք, կ'ազաչեմ, թէ անախորժ պիտի չըլլայ ձեզի լսելը՝ որ նոյն ձայնը կրկնէ նոր վարուն վարձատրուած պզտիկ աղջիկներուն նոյն այն խրատները զոր ձեզի տուաւ: Ձայնը փոխուած պիտի ըլլայ. բայց ոչ դպրոցի սիրալիւր յարգանքը, և ոչ նորաբողբոջ սերունդներուն համար խորին և մտածկոտ սէրը, և ոչ ապագային մէջ շողափայլ հաւատքը, որ այսօր իմ ընկերներու սրտին թարգման կ'ընեն զայն, ոչ հեղինակաւոր, բայց հաւատարիմ: Մաղթանքը փոխարինուած համարելով, ձեզի շնորհակալ կ'ըլլամ, և կու տամ ձեզի ժամանադրութիւն տարիէ մը:

Բազմաւոր տարի մը ըլլայ այս ձեզի համար — սիրասուն աղջիկներ — և ձեզի համար — կտրիճ դաստիարակներ, — ըլլայ երջանիկ տարի մը դպրոցի համար և հայրենեաց համար, ըլլայ աշխատանքի և խաղաղութեան տարի մը ամէնուն համար:

Դ.

ԱՂՋԻԿՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

(1895)

Ե Մ կարող անկէ աւելի բան ըսե-
լու՝ որչափ որ կ'ըսեն ձեզի զը-
պրօցին մէջ այն կտրին և բարի դաստիարակ-
ները, որ կը բուրեն ձեր շորս կողմը ամէ-
նէն աւելի գեղաշուք պսակը՝ որով մանկու-
թիւնը կրնայ պատիւ ստանալ. և թէ նաեւ
այսօր, ինչպէս միշտ, շատ աւելի երջանիկ են
ձեր ուրախութեանը վրայ՝ քան թէ հպարտ
իրենց գործին: Մտիկ ըրէք ուրեմն իմ խօս-
քերս՝ իբրեւ իրենց ձայնին մէկ արձագանգը.
և թէպէտ, այսօրուանս մէջ, առաջին պատիւ-
ները աշակերտներուն կը վերաբերին, թողու-
ցէք սակայն որ զարձնեմ ես առաջին ող-
ջոյնը վարժուհիներուն, իմ ընկերներուս և
ձեր ծնողացը անունովը, տաան հազար աղ-

ջիկներուն անունովը՝ որոնց նուիրեցին իրենք, անցեալ դպրոցական տարւոյն մէջ, այն ազնուականագոյն գործը՝ որ տուաւ ձեր մէջը իրեն լաւագոյն պատուները. թողուցէք որ ես ապահովցնեմ իրենց ձեր կողմանէ, թէ հասարակաց երախտագիտութիւնը ամէնուն արտայայտելու ժամանակս, ձեր իւրաքանչիւրին սրտին մէջ կը հնչէ անոնցմէ մէկուն անունը, մեծարուած եւ անոյշ՝ ինչպէս թէ ըլլար բարերարի մը եւ բարեկամի մը:

Իրենք, ապահովապէս, ուրիշ խելացի եւ օգտակար բաներու հետ մէկտեղ, ըսին ձեզի, որ ստացած մրցանակը պէտք է տայ ձեզի սիրտ՝ ալ աւելի ջանասէր զուարթամտութեամբ մշակելու իմացական գեղեցիկ ձիրքերը՝ որ ձեզի պատիւ բերին: Եւ աւելցուցին, անտարակոյս. — մի մշակէք միայն, ինչպէս ամէնքնիս կը ձգտինք ընելու, այն կարողութիւնները որոնց մէջ աւելի զօրաւոր հանդիսացաք, նախամեծար սիրելով այն ուսմունքները որ ձեզի զիւրին կու գան, ի փաստ անոնց որ ձեզի կ'արժեն աշխատութիւն. ձեր մտքին մէջ ալ մի գնէք թէ մեծագոյն կամ նուազագոյն յարմարութիւն ունիք այս քան թէ այն զանազան սովորներուն որ ձեր վրայ զրուած են, որովհետեւ մանկութենէն

հազիւ ելած իմացականութեան մը բնական բերումին եւ սահմաններուն վրայ՝ ամէնէն կորովամիտ վարժապետն ալ չի կրնար դատաստան ընել կամ ստոյգ գուշակութիւն: Փոխանակ անոր, մի վստահիք խիստ արագ կարողութիւններու վրայ, որոնք, շատ անգամ, կամ որովհետեւ ապահովութիւնը զիրենք կը քնացնէ կամ կ'ըլլայ որ մեծամտութիւնը կը մոլորցնէ զիրենք, զմեզ կը խաբեն. եւ յիշեցէք որ յաճախ, վերաւոր անձնասիրութենէ շարժած, կամակոր կարողութիւններն են՝ անոնք որ ձեռք կը բերեն աւելի պատուաւոր յաղթութիւնները եւ կուտան մեզի աւելի խորագգած ուրախութիւնները: Եւ ըսէք ձեր ընկերներուն, անոնց որ աւելի հակամէտ են վհատելու, ըսէք իրենց որ ո՛ր եւ իցէ անյաջող փորձի մէջ անգամ՝ չկորսնցընեն բնաւ իրենց անձին մէջ ունեցած հաւատքը. վասն զի, ոմանց մէջ, մտքի կազմածին շատ մը զսպանակները եւ անիւները շարժումի մէջ չեն զրուիր, եթէ ոչ ժամանակին դանդաղ ազդեցութեամբը. եւ ուրիշներ՝ կը թուլնան եւ կը փոխուին զրեթէ յանկարծակի, զանազան հասակներու մէջ, կամ պատահարի մը ցնցումէն, կամ կիրքի մը մղումէն, կամ կարօտութեան տագ-

նապէն. և փորձառու չեղողը՝ չի հաւատար թէ ինչ զօրութիւն ունի կամքը և կրթութիւնը՝ բարակցնելու, ամրացնելու, ուղղելու համար այս զարմանալի և խորհրդաւոր կազմածը, զոր ծուլութիւնը միայն կ'ընդունի իրրե կատարեալ և անփոփոխելի՝ այնպէս ինչպէս տրուած է մեզի բնութենէն: Առաջ տարէք ուրեմն ձեր ուսմանքները, թէ՛ մէկը և թէ՛ մէկալը, ձեր հասակին զուարթ եռանդովը, որոնց մէջ ամէն մտածութիւն յոյս մըն է. և զձեզ գործի յորդորելու համար, մտածեցէք, որ դեռ միայն հողին երեսովը ակօսուած դաշտին մէջ, պիտի գտնաք, փորելով, թանկագին մետաղներու երակներ և առողջարար ջուրերու աղբիւրներ, ձեր ունեցած զազափարէն շատ աւելի վեր յատկութեամբ մը. և թէ նոյն իսկ այն պատճառով որ ամէնէն շահաւէտ և ամէնէն դիւրին աշխատանքը օրուան առաջին ժամերուն եղածն է, նոյնպէս է կեանքի առաջին տարիներուն աշխատանքն ալ. և թէ ձեր խնայականութեամբ ամէն մէկ աշխարհակալութիւնը՝ ուրախութիւն մը պիտի ըլլայ անոր որ զձեզ կը սիրէ, և պարծանք մը անոր որ զձեզ պիտի սիրէ, և բարիք մը անոր՝ զոր պիտի դաստիարակէք:

Չեր վարժուհիները ուրիշ բան մըն ալ

ըսին ձեզի, թէ՛ համարձակ և առոյգ իմացականութիւնը կը դնէ ձեր վրայ՝ խելացի, բարի, պարկեշտ, մարգավար ըլլալու աւելի խիստ պարտականութիւն մը: Վասն զի դուք ուրիշներէն աւելի հասկնալու աստիճանի մէջ էք ձեր պարտականութիւններուն իրաւունքը և որոշ նշմարելու ծածուկ պատճառները և նախատեսելու ձեր ամէն գործին աղէկ կամ՝ դէշ արգաւիքը. վասն զի մտքի առաւելութիւնը կու տայ ձեզի՝ ուրիշներէն աւելի՝ եղանակը և զօրութիւնը կառավարելու կամքը, բնազդովին վրայ իշխելու, արթնցնելու և սնուցանելու ձեր անձին մէջ ամէնէն աւելի արժանաւոր մտածութիւնները և զգացմունքները, և վասն զի հանճարոյ պսակը է իբրեւ յափշտակուած պսակ մը՝ եթէ զայն կրող ճակատին վրայ զեղեցիկ հոգի մը չփայլի:

Կ'ըմբռնէք դուք այս ճշմարտութիւնս և զայն ըմբռնելու փորձ պիտի տաք: Ապահով եմ, որ դուք արդէն հիմակուրնէ փորձը կու տաք:

Երբոր, ճիշդ հանճար ունենալու խղճէն, կը ծնանի ձեր մէջը ամբարտաւանութեան փորձութիւն մը, դուք, զայն ետ բշելու համար, մտածեցէք թէ ուրիշ քանի՛ հանճարներ, թերեւ ձերինէն ալ աւելի յաջող, կը

ման մշակութեան պակասութենէն իրենք իրենց անձին և աշխարհքի անծանօթ, ինչպէս թաղուած գանձեր. քանի ազնուական գլուխներ, մտածութեան աշխատանքի համար ստեղծուած, կ'անցընեն կեանքերն յինձնական աշխատութեան մը վրայ ծռած՝ որովհետեւ բաղդին մատը իրենց ճակատին չդպաւ. նկատեցէք դուք որ հանճարի ամբարտաւանութիւնը՝ զօրութեան ամբարտաւանութենէն շատ աւելի յանցաւոր է, վասն զի իրեն յիմարութիւնը չըմբռնելու չքմեղանքն անգամ չունի. որ լայն իմացողութիւն մը ունեցողին բուն բնաւորութիւնն է՝ խոնարհաբար զգալ ինքզինքը գիտութեան և արուեստին մեծամեծ հորիզոններուն առջև, որոնցմէ չի դարհուրեր անձուկ իմացողութիւնը որ զանոնք չի չափեր. և եթէ կան բարձր միտք ունեցող մարդիկ որ հպարտ կ'երևնան, իրենց հպարտութիւնը ուրիշ բան չէ բայց զիմակ մը, որով կը ծածկեն երեսնին աւելի լայն ճակատ մը ցուցնելու համար աշխարհքի. թափանցիկ խեղճ զիմակ մը, որ երբ մինակ են՝ արհամարհանքով մէկզի կը նետեն, և չեն դառնար զնելու երբեք առանց ամօթի:

Ականջ մի կախէք և ոչ անձնասիրութեան,

երբ կ'ըսէ ձեզի որ, եթէ ոչ հանճարով՝ որ բնութեան տուրք մըն է, կրնաք հպարտանալ անով որ գիտէք, որ ձեր ուսման պըտուղն է: Ոչ: Դուք կը հասկնաք թէ ձեր կրթութեանը որչափ մասը պարտական էք ձեզի ուսուցանողին արտաքոյ կարգի բաջութեանը. սնունդին՝ որ կու տայ մտածութեան՝ ձեր բնական մեծ քաղաքին զանազան և բեղնաւոր կեանքը, և հազար զիւրու թիւններու և թելադրութիւններու որ ձեզի կ'օգնեն, առողջ և զուարթ դպրոցէն սկսեալ մինչև այս ազնուական հանգէս՝ որուն մէջ կը հնչեն նորէն հազար սրտերու մէջ ձեր անունները. և հոգիէն դուրս վտարելու համար ամէն սնափառութիւն, կանչեցէք դուք այն հազարաւոր աղջիկներուն պատկերները, որոնց ուսմանը ժամէ ժամ աշխատանքի և աղքատութեան հետ կը մաքաւի, որ տըխուր հովիտներու մէջէն և լեռան դժուարադնալի ճամբաներէն, սառերու և ձիւներու մէջտեղ, կ'երթան դպրոց մը ուր կը պակսի կրակը, դառնալու համար առն մը՝ ուր կը պակսի ճրագը, և հոգւոյ ամէն օժանդակութիւն. և թէ մինչդեռ ձեզի պէս կը սորվին, և կ'ուսանին, և պատիւ կ'ընեն իրենց միևնաւոր աղքատ դպրոցին, կը մտածեն երբեմն

ձեզի, իրենց հեռաւոր քոյրերուն, իբրև հա-
զար բարիքներով, որոնց չեն յանդգնիր
բարձրացնել և ոչ տարտամ յոյս մը, ա-
ռանձնաշնորհուած արարածներու:

Եւ եթէ, երբեմն երբեմն, ձեզմէ մէկ քա-
նին կը փորձէ ամբարտաւանութիւնը՝ որ կու
գայ նախանձելի ճոխութենէն կամ կեանքի
պերճութենէն, ես լաւ գիտեմ թէ ի՞նչ կ'ը-
սէք զուք ձեր անձին, զուք որ խելք ունիք,
այն ամբարտաւանութիւնը խղզելու համար.
— Եւ ես ի՞նչ արժանիք ունիմ հանգստու-
թիւններու մէջ ծնած ըլլալուս՝ ոսկէզօծ թեւեր
ունեցող թեթեռնիկէ մը աւելի: Եւ ի՞նչպէս
կրնամ գոռոզանալ իմ հօրս ստացած հարս-
տութեամբը՝ երբոր ինքն իսկ կը սորվեցնէ
ինծի թէ, մեր ընկերութեան մէջ, իւրաքան-
չիւրին աշխատութիւնը այնպէս ճշգրտեամբ
կապուած է պէտքերու և փոխադարձ օգ-
նութիւններու հիւստածքով ամէնուէն աշխա-
տութեան հետ, որ ոչ ոք կարող է պար-
ծենալ թէ իրեն բոլոր հարստութիւնը պար-
տական է իր յատուկ դործին, ոչ ոք չճանչ-
նալ թէ մեծագոյն մասը պարտական է ըն-
կերութեան և բազմին: Եւ ճշմարիտ չէ՞ թէ
աւելին որով կը սնափառիմ պէտք էր իյնալ,
սուրբ օրէնքին համեմատ, անոր որ հար-

կաւորէն զուրկ է, և թէ անով սնափառելը՝
սուրբ օրէնքը կրկին անգամ թշնամանել է:
Այո՞, կ'ըսէք զուք այս բանս ձեր սրտին մէջ,
և զուք ուրիշներէն աւելի կը հասկնաք նաև՝
որ կրնայ միայն բան մը, այնքան ողբա-
լի մերկութիւններու մէջ, անմեղադիր ընել
թաւիշին և ոսկիին պերճանքը, և է՛ որ՝ ան-
ձին շքեղութեանը պատասխանէ կնկան մէջ
հոգւոյն մեծութիւնը, և թէ յարգելով և մխի-
թարելով աղքատութիւնը, ինքը անսր ձեռք
տալու երակ ունենայ՝ երբ թշուառութիւնը
զայն ուզէ, և անոր գէմը երթալու քաջա-
սրբութիւն՝ երբ պատիւը հրամայէ:

Եւ երբոր ձեր ծնողքը, նաև բարկութեան
մէջ անսովոր դէմքով մը և շեշտով մը, ձեզի
յանդիմանութիւն մը կու տան որ ձեզի ա-
նիրաւ կամ ձեր սխալմունքէն աւելի ծանր
կ'երևայ, զուք անոնց դէմ ոխակալութեան
աեղիք մի՞ տաք, զուք որ սրամիտ իմացու-
ղութիւն ունիք. կը հասկնաք թէ չէ ձեզի
և ձեզի հետ միայն որ անոնք բարկացած
են. թէ աշխարհքի անիրաւութիւններ են,
բարեկամներու ապերախտութիւններ, առող-
ջութեան կամ հոգեբով խռնուած հոգւոյ
խռովութիւններ՝ զայրացումին գաղանի պատ-
ճառը, որ այն վայրկեանին կը յաղթէ ի-

րենց, սակայն իրենց սիրտը փոխուած չէ
և թէ յետոյ պիտի ցաւին զձեզ տխրեցնել-
նուն համար. ընդունեցէք դուք կշտամբանքը
որ ձեզի չի պատկանիր, յիշելով շատ ան-
գամները որ իրենցմէ սպասեցիք, սրտազո-
ղով, պատիժ մը որուն աբժանի էիք, և չու-
նեցաք բայց բարեկիրթ խրատ մը կամ գո-
րովանքի համբոյր մը ձեր ճակատին վրայ .
և զձեզ մխիթարեցէք մտածելով՝ որ մէկ
քանի տարիէն ետքը, երբ պիտի վստահին
ձեզի ցաւերը զոր այսօր չէք կրնար ըմբռ-
նել, այն ատեն պիտի սիրիէք զիրենք, և
պիտի անցընէք ձեր ձեռքը իրենց աչքերուն
վրայ, և պիտի ստիպէք զիրենք ժպտելու,
և ձեզի համար միայն պիտի ներեն իրենք
թշնամիներուն, և պիտի դառնան նորէն աշ-
խատութեան, և պիտի սիրեն դարձեալ
կեանքը:

Եւ երբոր, վերջապէս, ձեր ընկերոջ մէ-
կուն դէմ զգաք դուք նախատինքի մը ռիւր
կամ այն առանց պատճառի ատեւութիւն-
ներէն մէկուն սկիզբը, որ մեր բնութեանը
արտասուելի խեղճութիւններէն մէկն է, և
ուզէք ներել այն նախատինքին կամ յաղ-
թել այն ատեւութեան, բայց յամառ գոռո-
ղութեան զգացում մը կը կապէ ձեր կամքը,

պէտք կ'այ որ ըսեմ ձեզի, որ խելք ունիք,
թէ ինչ կերպով կը խորտակուի այն հան-
գոյցը: Մտածեցէք թէ, ձեր ընկերը, թէպէտ
և բաղդաւոր ըլլայ, ինչ խիստ փորձեր պի-
տի ունենայ իր կեանքին մէջ. մտածեցէք
որ պիտի կորսնցնէ իր երիտասարդութիւնը,
որ պիտի կորսնցնէ իր ծնողքը, պիտի
կորսնցնէ մէկիկ մէկիկ բոլոր ուժերը և բոլոր
յոյսերը որ սիրել կու տան զոյութիւնը .
նկատեցէք ձեր մտքին մէջ երբոր պիտի
հեծկտայ, մինակուի, գլուխը ձեռուններուն
մէջ, կանչելով անունովը սիրեցեալ արարած
մը որ ալ երբեք պիտի չպատասխանէ իր
ձայնին. և ինչպիսի պիտի ըլլայ այն օրուան
մէջ որ ամէնուն համար կը հասնի, մենչ
և անշարժ, իրեն ծնրադրած ընտանեացը
կնկծանքին մէջ տեղ. և այն ատեն պիտի
զգաք զինքը՝ ցաւի և մահուան եղբայրական
կապով ձեզի հետ միացած, և ձեր կուրծ-
քէն վար պիտի իյնայ ամբարտաւանութիւնը
իրեւ խոցուած օձ մը, և պիտի բռնէ զձեզ
սարսուռը՝ ատեւութեան դառն և անարգ զգա-
ցումը՝ ներողութեան սուրբ քաղցրութեանը
վայրկեան մը նախադասած ըլլալնուզ հա-
մար:

Այո՛, դուք այսպէս մտածեցէք և գործե-

ցէք. ընտրեալ իմացականութիւնը կը զօրացնէ ձեր մէջը և կը լուսաւորէ բարութիւնը: Բայց ինչպէս որ հարստութենէն աւելի կը յարգէք գիտութիւնը և հանճարը, այսպէս ալ, ձեր փափագներուն և ձեր բաղձանքներուն մէջ, դուք բարութիւնը հանճարէն վեր կը դնէք. կը հասկնաք որ, անշատուած անկէ, ասիկայ անբեղուն է կամ կը զարտուղի կամ մեծ չէ կամ սիրուած չէ. բայց անիկայ՝ բարերար է և օրհնեալ և կրնայ ըլլալ մեծ և փառաւոր նաև առանց հանճարի. դուք գիտէք թէ բարութիւնը միայն գիտութիւն և զօրութիւն չէ, այլ նաև հանգարտութիւն, շնորհք, նաև գեղեցկութիւն. դուք կը զգաք որ ոչ մէկ պշրանքի արուեստ, ոչ ծաղիկներու և զոհարներու զարդարանք կըրնայ տալ կնկան երեսին այն՝ որ կու տայ իրեն հոգւոյն ճառագայթը. որ ոչ արտաքին երևոյթներու կատարելութիւնը, ոչ սիրոյ բոցաւառ գոյները, ոչ փառքի լուսաւոր բարձրութիւնը և ոչ իսկ հանճարի տեսանելի փայլը այնպէս գեղեցիկ են, ինչպէս ժպիտը որ սրտէն կու գայ. և թէ լոյսի բոլոր հեղեղները որ կը սփռէ արեւը տիեզերքի մէջ, չեն արժեր մարդկային արարածին՝ որ կը սիրէ, կարեկից կ'ըլլայ և կը ներէ՝ աչքին մէջի շողշողուն կայծակը:

— Բայց դուք — պիտի հարցնէք ինձի, և անոնց որ սովորութիւն ունին ըսելու ձեզի իմ ըսածներս, — դուք որ կու տաք մեզի այնչափ իմաստուն պատուէրներ, զանոնց միշտ գործադրեցի՞ք երբ տղայ էիք:

Ձէ, զժբաղգաբար:

Սակայն հօգորագոյն պատճառներէն մէկն է այս՝ որ մեզի կրկնել կու տայ շարունակ այն պատուէրները, ինչպէս մայրը նոյն սիրոյ խօսքը կը կրկնէ տղուն հազար անգամ, որպէս զի տպաւորուած մնայ սրտին մէջ: Ճիշդ որովհետև չեղանք, երբոր ձեր հասակն ունէինք, ինչպէս կ'ուզէինք որ ըլլաք դուք. վասն զի փորձով գիտենք թէ օրչափ խղճին վրայ կը ծանրանայ այսպիսի մտածում մը, որչափ ցաւազին է անոր, որ կը յանդիմանէ յանցանքի մը համար իրեն բուն զաւակները, լսելը իբրև հեռաւոր ձայն մը որ իրեն երեսին կը զարնէ նոյն յանցանքը և իրեն կը զլանայ կարծես կշտամբանքի իրաւունքը. ապագային մէջ զձեզ պահելու համար տարաժամ վշտէ մը՝ որ կը ջլատէ հեղինակութիւնը և զատախարակիչ դրօժ տակնուվրայ կ'ընէ, մենք կ'ազաչենք ձեզի, կ'երգունցենք զձեզ որ մեղմէ լաւագոյն ըլլաք: Վասն զի հաւատալու չէ որ մահկու-

թեան ժամանակի զործուած խարդախ և չար գործերը և ապերախտութեան մեղքերը կը մոռցուին: Ետքէն զործուած ուրիշ աւելի ծանրներ կը մոռցուին, բայց ասոնք ոչ: Ասոնք ուժով ծրագրուած կը մնան մեր այն յիշողութեան առաւօտեան սպիտակութեանը վրայ՝ որ դուրս կը ցատկեցնէ ամէնէն աւելի նուրբ պատկերը. և մեզի աւելի ծանր կ'երևան՝ վասն զի գործեցինք զանոնք ժամանակի մը մէջ երբ ամէն զէմք մեզի կը ժպտէր, և աշխարհքս դեռ մեզի չարիք ըրած չէր, և հազար շնորհներու և հազար հոգերու փոխարէն մեզմէ ուրիշ բան չէր խնդրուած՝ բայց սորվիլ մեր բարիքին համար և սիրելի ըլլալ զմեզ սիրողին: Եւ քանի անգամներ ունայն տեղը կը բռնապատենք զմեզ վռնտելու մեզմէ այն ստուերները, որ կը գունատեն յանկարծակի գոհունակութիւնները՝ որոնց աւելի արժանի էինք. քանի անգամներ ուզեցինք տեսնել վայրկեան մը մեր առջև հայրերնիս և մայրերնիս՝ զորոնք տրտմեցուցինք, և վարժապետները՝ զորոնք նախատեսցինք, և ինչուան տղաքներէն ամէնէն ապրատը, ամէնէն խոնարհը՝ զոր թշնամանքով մը կամ անարդանքով մը լացուցինք, մեր առնական գոռոզութիւնը անոնց

զիմացը խոնարհեցնելու համար, և ըսելու իրենց. — Դուք ներեցիք մեզի, բայց սիրտը դեռ զմեզ կը յանգիմանէ. մեր առաջին տարիներուն յիշատակը մաքրեցէք մեր մէջը. երկրորդ ներումով մը տուէք մեզի խաղաղութիւնը:

Մեր խրատները ընդունեցէք ուրեմն անկեղծ սրտով. թողուցէք որ առանձին կերպով կրկնենք զանոնք ձեզի, վասն զի ձեզի պիտի յանձնուի դաստիարակութեան ամէնէն աւելի ներքին և ամէնէն զօուարին մասը. վասն զի մարդիկներէն աւելի ձեզի պիտի վերաբերի ներշնչելու անոնց մէջ որ պիտի դանձնայն զգացմունքները՝ որոնց մէջ կը կայանայ քաղաքականութեան ամէնէն մաքուր էութիւնը, զոր իւրաքանչիւր սերունդ կ'անցընէ իրեն ետեւէն եկողին. ձեզի՝ պահելու համար զգացումներու և զործերու ներդաշնակութիւնը նուիրական ապաստանարանին մէջ, ուր կը հնչէ մեր առաջին ձիւղ և մեր վերջին հառաչը, ուր կեանքի կռիւներէ կը հանգչին և կը նորոգուին ուժերը՝ զառնալու կռուելու համար, և ձեռք կը բերուին յաղթութիւններու ամէնէն սիրելի մրցանակները և պարտութիւններու ամէնէն խորին մխիթարութիւնները: Այո, ձեզի պիտի մնայ ա-

նաչառ հօրը գուլթը շարժելը, աղջկան առաջին անձկութեան գաղտնիքը հասկընալը, պատանեկին սրտին՝ առաջին առեկովինն ներքը վար ձգելը և զօրացնելը իր լքուած հոգին իմացականութեան հրաքորքոք հսկումն ներէն կամ խիստ աշխատութիւններէն՝ որ կը ջախջախեն մկանունքը: Այժմ, և արդէն կը հասկաք դուք, այն ձեռքն է որ զինքը որորեց երբ զեռ մանկիկ էր, այն որ աւելի շուտ կը միացնէ նորէն՝ աշխարհքիս առաջին հարուածէն կործանած մարդուն վերքը. և ողջոյնին համբոյրը՝ որ զինքը կը զրկէ աւելի աներկիւզ և վստահ բաղդը փորձելու հեռաւոր երկիրներու մէջ՝ բերնին համբոյրն է որ սորվեցուց իրեն աղօթելը. և երբ ինքը, երկայն բացակայութենէ մը ետքը, կը դառնայ և կը վազէ հայրենի տունը շունչը կտրած և բացած թեքով, այն որ կը փոխարինէ իրեն մէկէնիմէկ հեռաւորութեան բոլոր տըխրութիւնները, այն որ նոյն հետայն կ'արթնոյնէ հոգւոյն մէջ մանկութեան բոլոր յիշատակները, բոլոր բարութիւնը, բոլոր խանդադատները, իրեն մօրը աղաղակն է:

Այս բարձր պաշտօններուն պատրաստեցէք սիրտը և միտքը:

Բայց ոչ ասոնց միայն:

Ընտանեաց կառավարութիւնը դժուարին և սուրբ բան մըն է. բայց չընդգրկեր բոլոր պարտականութիւնները: Մտածեցէք հիմա՝ կուրնէ որ կինն ալ իր մտածութիւնը և իր սէրը պէտք է տարածէ ընտանեկան պատեքէն դուրս. որ օրինաւոր չէ համարիլ տունը իբրև զգեստ մը, ուսկից կրնայ նայուիլ խաղաղ սրտով, կամ զթութեան ամուլ զգացումով մը, աշխարհքիս խեղճութիւններուն և մրրիկներուն վրայ. տունը պէտք է ըլլայ ընտանեաց վառարանը, չէ թէ մեծամեծ գաղափարներու գերեզմանը. պէտք է արծարծէ շնչովը իրեն չորս կողմը բաղաքին վեհանձն ղեկները և հասարակաց բարիքին համար զոհողութեան ոգին. և թէ՛ բրիստօնեայ կին մը չէ այն որ իր սրտին բաբախումները կը համրէ, վասն զի ֆրիստոս չհամբեց մարդկային արարածները զոր պարտական ենք սիրելու և իրենց օգնութեան հասնելու, և ոչ ուղորմութեան՝ պատերու և լեռներու սահմաններ դրաւ, բայց իր խօսքովը ընդգրկեց աշխարհքը և մեզի այնքան եղբայրներ տուաւ՝ որչափ անմահ հոգիներ կան:

Եւ եթէ չունենաք կատարելու պաշտօններէն ամէնէն ծանրը և ամէնէն սիրելին՝ որուն կրնայ կոչուած ըլլալ կինը, եթէ կա-

բօսութենէն կամ դիտաւորութենէն պէտք էք կուտիլ կեանքի համար ձեր ուժերով միայն, և միայն դուք ձեզմէ, ինչպէս ամէն օր կը հանդիպի ձեր անհամար քոյրերուն, քաջալերեցէք զձեզ հիմակուրէն՝ մտածելով թէ քանի օգտակար և պատուաւոր գործօնէութեան նոր ասպարէզներ, որ դարերով խափահուած էին բնութենէն կնկան համար կամ իրենց արգիլուեցան սովորութիւններէ և օրէնքներէ, երթալով կը բացուին հետզհետէ իրեն իմացողութեան արիական ճիգերուն առջև և իրեն իրաւունքին յաղթող զօրութեամբը . հաւատք ստացէք ձեր սեռին ուժին վրայ, նկատելով բարերար, բազմակողմանի, անհուն գործը որ կ'ընձեռէ ինքը ներկայ ընկերութեան մէջ, հիւանդանոցէն գործատունը, մանկութեան ապառտանարանէն մինչև հանրային մատակարարութեան պաշտօնարանը, գիտնական ամէնէն բարձր ուսուցչութենէն՝ մինչև ամէնէն կարծր աշխատութիւնը որ կը կատարուի երկրիս ընդերքը . և այս ստուգութեամբ միութարուեցէք որ չկայ աշխատութեան ձև, չկայ սեպհական հանճարոյ և սեպհական ուժերու առնական աշխատութիւն՝ որ կարենայ խլել պարկեշտ և բարի մնացող կնկանէն՝ ազնուութեան և բանաստեղծու-

թեան գեղեցիկ շրջանակը՝ որով բնութիւնը և քաղաքականութիւնը զինքը պսակեր է . Բան մը միայն ինքը չըներ, որ մենք կը պարծինք իբրև մեր առանձնաշնորհութիւնը . չի մարտնչիր պատերազմի դաշտի վրայ : Բայց, խաչին նշանին տակը, կեանքն ալ վտանգի մէջ կը գնէ, երկաթի և կրակի զոհերուն օգնութեան հասնելու համար. սակայն մարդէն աւելի աներկիւզ է անշուք մահուան դիմաց՝ որ կ'ուզէ առանց արբածութեան և առանց բարկութեան սրտոտութիւն մը, և մարդիկ հան միայն արիասիրտ են՝ ուր որ ուժով են կնիկները . և չկայ սուրբ դատի մը առաքեալ և մարտիրոս՝ որուն տուած չըլլայ կամ քաջասիրտ նշանած մը կամ գիւցազ-նուհի հարս մը կամ արի մայր մը իր հոգւոյն մէկ շունչը :

Վերջին խրատ մը, աղջիկներ : Առջինիդ կեանքի կէս դարէ մը աւելի ունիք, պիտի տեսնաք մեծամեծ բաներ, աշխարհքը խոտվուած պատերազմներով, ուրախ և ցաւագին և հանդիսական պատահարներ, զոր չի կրնար զուշակել մարդկային գիտութիւնը : Իսկ արդ, թող հանդիպի ինչ որ հանդիպի, որ ընկերական դատուն ալ պատկանիք, ինչ որ ալ ըլլան ապագային մէջ ձեր սիրելի-

ներուն շահերը և հաւատքը, յիշեցէք որ երբեք պիտի չսխալիք յանձնարարելով ամէնուն որ պահեն արդարութիւնը կիրքերուն մէջանել, վեհանձնութիւնը կոխներուն մէջ, արժանապատուութիւնը իրենց յատուկ թըշուառութիւններուն մէջ և յարգանքը ուրիշներուն թշուառութիւններուն. որ ըլլայ միշտ ձեր վերջին պարտականութիւնը աղաչաւոր ձեռքեր կարկառել յաղթողին կատաղութեանը և կործանուողին տառապանքին միջև. և թէ աստուածային առաքելութիւն մը դրուած է ձեր սրտին մէջ և ձեր խօսքին մէջ՝ բարկութիւնները իջեցնելու և բռնութիւնը զինաթափ ընելու, որով ամէն քաղաքականութեան և արդարութեան սուրբ զաղափարական՝ յաղթանակէ երկրիս վրայ առանց արեան և առանց արցունքի, ծանր և հանդարտ վեհափառութեամբը աստղի մը՝ որ կը ծագի:

Դարձէք հիմակ աղջիկներու և աշակերտուհիներու զուարթ պարտականութիւններուն, զարձէք տանելու զպրօցին մէջ բարի օրինակը, տանը մէջ սէրը, և ամէն կողմ բարութիւնը և կեանքը: Նորոգուած հաւատքով ձեր խնամքներուն կ'աւանդենք, ով վարժուհիներ, հայրենեաց ամէնէն սիրուն աւրիւնը, մեր յոյսերուն ամէնէն փափուկ և

ամէնէն նուիրական ծաղիկը: Եւ դուք, աղջիկներ, հատուցէք անոնց, սիրով և աշխատութեամբ, երախտադիտութեան պարտքը, որ զձեզ կը կապէ ձեր վեհափառ մօրը հետ, Տուրինի, վասն զի ինքն է որ զձեզ տուաւ իրենց, և իրենցմով, իրեն երախտաւոր և սիրասուն զուստրներով, կ'ուզէ մեծարուած ըլլալ և սիրուած: Եւ եթէ ձեզի տուած հայրական խրատներս ձեր հոգւոյն աւելի խորը տպելու համար՝ կրնայ օգնել իմ ըսելս ձեզի՝ որ ձեզի երախտապարտ կ'ըլլամ միշտ սիրայօժար մտադրութեանը համար որով անոնց մօտիկ ըրիք, ասոր ապահով եղիք. ապահով՝ որ ինծի համար ալ ասիկայ տարւոյն զեղեցիկագոյն օրերէն և ամէն աշխատութեան քաղցրագոյն մրցանակներէն մէկն է. և թէ նաեւ երկայն ժամանակ ետքը, նաեւ այն ժամուն որուն մէջ բոլոր կեանքի յիշատակները կը խոնուին մտքի մէջ իբրեւ մեղի վերջին ողջոյնը տալու համար, պիտի ըլլայ իմ անցեալիս ամենէն աւելի սիրուն յիշատակներէն մէկը՝ այս բաբախուն ծաղիկներով զեղեցիկ ածուն, այս երիտասարդութեան և յոյսի մեծ զանձը, որուն վրայ իմ հոգիս թափելու բերկրանքը և փառքը ունեցայ:

Տարիէ մը ցտեսութիւն, աղջիկներս. դարձէք հոս աւելի մեծցած, աւելի ծաղկազուարճ, և Աստուած օրհնէ զձեզ և զձեզ պաշտպանէ:

Ե.

ՄԱՆՋԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

(1895)

ՈՒՔ, սիրելի տղաք, ձեր ներկայ
վիճակին մէջ, իբրեւ ժողովուած ճա-
նապարհորդներ էք շողենաւի մը խելքը, որ
խարխիս վերցնելու վրայ է երկայն ճանապար-
հորդութեան մը համար. հաւատք ունիք յա-
ջող ուղևորութեան մը մէջ, փոփոխուած մե-
ծամեծ տեսարաններով, և զուարթացած նոր
և հաճոյական յուզումներով, և խաղաղ կեան-
քի մը բոլոր հանգստութիւններով: Բայց
մտածեցէք այսօրուրնէ, որ դուք միայն, հա-
ւասար և բարեկամ, պիտի չկտրէք ուլկիա-
նոսը. որ հանդիպակաց գլուխը գեղեցիկ
սրահին՝ որուն մէջ պիտի նստիք շքեղ սե-
ղանի մը առջև, լայն միջոցներէն անդին,
ուր, կարգալով և ուրախ բաներու վրայ խօսե-

լով, կը պտըտիք ազատաբար, կայ աղքատ և երեսէ ձգուած մարդիկներու ամբոխ մը, որ շարժելու հազիւ քիչ մը տեղ ունի, ենթարկուած օդի անբարեխառնութիւններու և հիւանդութիւններու, և տխուր յիշատակներով լեցուն, և խռոված չարազուշակ նախազգածութիւններով, և եղած աւելի տրտում ձեր զուարթ հանգստութեան երևոյթէն. և թէ այս ամբոխը բաղկացած է ձեր եղբայրներէն և ձեր քոյրերէն, որ ձեզի համար աշխատեցան և պիտի աշխատին, և կապուած են ձեզի հետ իտալացի արեանը և ֆրիստոսի կրօնքին կրկին կապերով:

Նախ և յառաջ, մտքերնիդ այս մտածութիւնը զրէք, որ դուք բազմաւոր ծնաք. վասն զի անոնք որ չեն ծանշնար և չեն յարգեր իրենց մէջ բաղդին շնորհքները, չեն տեսնար ուրիշներուն մէջ թշուառութեան վերքերը և կարեկից չեն ըլլար:

Մի կարծէք, սակայն, որ ձեր առանձնաշնորհութիւն ունեցող վիճակը չյարգելնուդ՝ ես ձեզի յանդիմանութիւն տամ: Բարեբաստ բաղդի մէջ ծնած և անփորձ ուրիշ ամէն վիճակի, բնական է որ դուք զրեթէ ձեզի իրաւունք կարծէք զայն. և ոչ միայն այս, այլ թէ նաև չհամարիք զայն բաւական ազ-

նիւ, և թէ գանդալիք դուք շատ բաներէ, որ դժբաղդ տղայոց պիտի երևնային անգին բարիքներ:

Սակայն մտածեցէք:

Իրիկունը, երբ ձեր ննջարանին մէջ կը յիշէք՝ բանտարկեալներու տրտմութեամբ՝ տանը սենեակը և անկողինը, մտածեցէք քիչ մը ձեր երկրին անհամար աղաքը, որ մեծ քաղաքներու մէջ, կը պառկին դէզ դէզ իրենց ընտանիքներուն հետ ողորմելի ձեղուններու մէջ, ուր հովը կը փչէ ապակիներուն ձեղքուածներէն, կամ առանց պատուհաններու մթին ծակերու մէջ, զլուխին հանգնեցուցած շեմէն դուրս, որպէս զի խղուած չմեռնին. մտածեցէք ուրիշ անհամարները՝ որ կը պառկին դարձահոտ ախոռներու մէջ, բաց խոտնոցներու վրայ, հիւղերու մէջ՝ ուր կը կաթկըթէ ջուրը, լեռներու փորոցներուն ներսը, կամ ահռելի խցիկներու պատերուն մէջ, անասուններու և խոտերու մէջ. մտածեցէք զանոնք՝ որ կը պառկին, կծկըտած և ցուրտէն զոգըղղուն, ունենալով միայն ծածկոյթ իրենց վրայի ցնցոտիները, մերկ տախտակամածներու կամ որդնոտած յարդի վրայ, կամ ամայի ճամբաներու մէջ վեր վեր ինկնող սայլերու վրայ, ալիքներէ տատանած

փոխադրիչ—նաւականներու խորը, բնակարաններու և շառաչոտ գործատուներու առաստաղակալներուն վրայ, ուր հարիւր անգամ ընդհատուած քունի մը տանջանքը կը քաշեն. մտածեցէք բոլոր այն աղքատ տղաքը, որ կը նախանձին պահապան շուներուն խղիկին և արգելոցներու դաշաններուն գառազղին. և թէ դատարկաշրջիկ չեն և ոչ պարապորդ, ուշ գրէք. այլ սակայն կ'անցընեն զիշերը այն կերպով՝ ծանր կամ նոզկալի աշխատութիւններով ամբողջ օրը տառապելն ետքը, որ ստիպուած պիտի ըլլայիք անոնց տեղը դուք ընելու՝ եթէ անոնք այն գործերը չընէին. վասն զի աշխատութիւններն՝ որ առանց անոնց ընկերութիւնը չի կըրնար ապրիլ. մտածեցէք այս բանս, — տղաք, — և ձեզի ննջարանը պիտի չերենայ տխուր, և ոչ պինդ անկողինը, և ոչ հանգիստը քիչ:

Դուք, ինչպէս ձեր աստիճանի բոլոր տղաք, յիշելով ընտանիքին սեղանը, սովորութիւն ունիք գանգրտելու զպրօցի սեղանէն: Արդ, երբոր կը նստիք ճաշելու, մտածեցէք թէ ինչպէս կը սնանին անոնցմէ մեծագոյն մասը՝ որ կը մշակեն այն հողը ուսիկց կու գայ մեզի ամէն սնունդ. մտածեցէք որ անոնցմէ միլիոններ, որոնք տաս-

ուերկու ժամ կ'աշխատին օրը, սաստիկ տաքին, անձրեւին, ցուրտ հովին, կալերու փոշիին մէջ և ճախճախուսներու ջուրին մէջ, մղելով անդադար կոխ մը չորութեան և սառոյցին հետ, մրբիկներու և եղեամբներու հետ, միջատներու և գաղտասերներու հետ, զոդալով կարկուտէն՝ որ մէկ ժամուան մէջ տաբուան մը աշխատութիւնները կը փճացնէ, զետերու ողողումներէն՝ որ կ'աւրըշտըկեն դաշտերը, ձիւնի հիւսերէն որ տունները կը թաղեն, որ քարերու վրայ կը քալեն բոպիկ՝ կօշիկները չմաշեցնելու համար, որ տասը մլոն կ'ընեն ոտքով՝ ֆրանք մը վաստկելու համար, որ ըղեղնին կը յոգնեցնեն հարիւրեակ մը խնայելու համար. մտածեցէք որ անոնցմէ միլիոններ չեն կրնար և ոչ պէտք եղածին չափ ազ գնել՝ համեմելու համար լազուտի ալիւրը՝ որով կը կշտանան, որ կ'ուտեն հաց մը որ ձեր ստամոքսը կը փշրէր, որ չեն խմեր բայց եթէ ջուր տարուան երեքհարիւր օրը, որ կը նկատեն միսը իբրեւ իշխաններու զեղխութիւն մը, և թէ իրենք զիրենք բազաւոր կը համարէին եթէ կարենային սնանիլ շաբաթը անգամ մը՝ ինչպէս դուք կը սնանիք օրը երկու անգամ: Մտածեցէք այս, տղաք, և զձեզ պիտի

գոհացնէ անպաճոյճ սեղանը, որուն առջև կը նստիք:

Կը տրանջաք դուք երբեմն յոգնեցուցիչ ուսմունքներուն վրայ, սղմուած ազատութեան վրայ, անաչառ բարեկարգութեան վրայ: Սակայն մտածեցէք թէ որչափ պէտք է սորվիք՝ որպէս զի ձեր իմացական աշխատութիւնները համապատասխանեն նիւթական աշխատութիւններուն՝ որով կ'աշխատին ձեր հասակի հազարաւոր զործաւորներու խումն բազմութիւնը: Կ'ըսէք դուք. — Անոնք ընկերութեան համար բազուկներով կ'աշխատին, մենք՝ մտքով. տարբեր է աշխատութիւններու տեսակը. ամէն մէկուն իր ասպարէզը: — Աղէկ է. բայց որովհետեւ երկու ասպարէզներէն աւելի հաճոյականը և աւելի արդասաւորը ձեզի ինկած է, անոնք իրաւունք կ'ունենային ըսելու ձեզի՝ թէ ձեր ասպարէզին մէջ ստուգիւ ձեր պարտքը կատարելու համար՝ պէտք է աշխատիք խիստ աւելի պատրաստականութեամբ և շատ լաւագոյն արդիւնքով՝ որչափ շատերնիւ չէք ըներ: Անոնք ամէնքը կ'աշխատին, և շատերը, իրենց ուժին տարողութենէն ալ աւելի, ձեզմէ քանինքը կ'աշխատին իրաւցնէ, և քանինքը իրենց ուժին շուրջ չափովը: Ուսմունքը

ներու կեանքը ձեզի խիստ կ'երկնայ, որ սակայն ունի այնչափ հանգիստներ և այնչափ վարձատրութիւններ: Եւ անոնք չունին ոչ արձակուրդներ, ոչ մրցանակներ, ոչ պատիւներ: Դուք կը դժկամակիք ազատութեան պակասութեանը վրայ, և անոնք, ուժերէ սպառած երբ օրը վերջացած է, չեն կրնար և ոչ վայելել այն ամենաքիչը որ իրենց շնորհուած է: Դուք կը գանդատիք բարեկարգութեան վրայ: Եւ անոնք ալ ունին բարեկարգութիւն մը. բայց առանց ներողութիւններու և առանց մարգալարութիւններու, որ փոխանակ յորդորելու՝ կը սպառնայ, փոխանակ կշտամբելու՝ կը զարնէ, և կը պատժէ յանցաւորը՝ նետելով զինքը առանց հացի ճամբուն մէջտեղ: Մտածեցէք այս, տղաք, և պիտի սորվիք աւելի եռանդով, և զբօսանքը ձեզի աւելի քաղցր պիտի երևայ, և հնազանդութիւնը պիտի գայ ձեզի աւելի դիւրին:

Սորվեցէք. բայց մի մտածէք որ կրթութեան առանձնաշնորհութիւնը ձեզի իրաւունք տայ քամահրանքով նայելու բազմութեան՝ որ չի գիտեր, վրասն զի չի կրնար և չկրցաւ սորվիլ: Եւ ոչ կարծեցէք որ կրթութիւնը ինքիրմով միայն, առանց բանալարութեան ուժին՝ որ մեծ մասամբ կու գայ բնաւորու-

թեան հանգամանքէն, առանց հոգւոյն մղու-
մին՝ որ կը փնտռէ անկեղծօրէն՝ ճշմարիտը
և արդարը, բաւական ըլլայ տալու կրթուած
մարդուն մեծ առաւելութիւն մը՝ անկրթուա-
ծին վրայ: Մտածեցէք որ նոյնպէս զիւրաւ
ցնորել կու տայ կիրքը՝ որչափ տգիտու-
թիւնը. որ փցուն և չարակամ հոգւով մարդու
մը հմուտ միտքը չի հասկնար շատ բաներ,
զոր կը հասկնայ բարի և վեհանձն մարդու մը
անհմուտ միտքը. որ ով որ իրեն կրթութիւնը
ամբարտաւանութեան օգտին և յատուկ շա-
հերուն համար միայն կը գործածէ, բանի
տեղ չդնելով և օգուտ քաղելով ուրիշին տգի-
տութենէն, ուրիշ բան չէ բայց նրբամիտ բար-
բարոս մը, իրեն եղբայրներուն փեսային հա-
մար զինուած, տղէտ չարագործէ մը շատ
աւելի անտանելի ընկերութեան: Մտածեցէք
որ բնաւ ուսմունքէ մը անտեղեակ մեծ բազ-
մութեան մէջ՝ կայ նաև զօրաւոր և սուր
խմացականութիւններու մեծ թիւ մը, որոնց
հետ, շատ մը նիւթերու վրայ նաև գիտնա-
կան հանճարը կը զփռարանայ վիճաբանե-
լու: Մտածեցէք քանի մարդիկներ ստորին
դասակարգի մէջ ծնած, և մեծցած առանց
գլորոցական դաստիարակութեան մը, վեր
կը բարձրանան ողջմտութեան և փորձառու-

թեան պարզ զօրութեամբը և իրենց նմա-
նիւններուն կը մատուցանեն մեծամեծ ծառա-
յութիւններ: Մտածեցէք մեծ իտալացիի մը
այն վճիռը. — «մարդասիրութեան զգացումը
որ կը ծնանի տղէտին սրտին մէջ, նոյնչափ
ծանրակշիռ է և ազնուական՝ որչափ ընդար-
ձակ իմաստը՝ որ մեծ խորհողին մտքին մէջ
կը ծագի»: — Մտածեցէք, տղաք, այս
ամէն քանը, և համեստ պիտի ըլլաք:

Եւ ոչ ալ հպարտացէք լեզուի և ազնուա-
կան կերպերու վրայ՝ որով դաստիարակեց
զձեզ ընտանիքը և կը շարունակէ դաստիա-
րակելու զձեզ գալորցը. մի առնուք վերցնէք
այս համարումներէս ամէն արժանաւորութիւն՝
զանոնք չստացողը նկատելով իբրև զրկուած
հոգւոյն ազնուական յատկութիւններէն, ու-
րոնց իրենց ուրիշ բան չեն բայց նշան մը,
ոչ եթէ փորձ մը: Մտածեցէք թէ քանիներ
կը խօսին և կը ճառեն արուեստով ազ-
նուականօրէն, վասն զի այն արուեստը
կարևոր է ապրելու և առաւելութիւն ստա-
նալու համար ընկերական դասակարգին մէջ՝
որուն մէջ ծնած են, և թէ թեթև պատճառ-
ներ բաւական են փոխել տալու կերպերը և
լեզուն անոր՝ որ եւելօք կը պարծնեայ թէ
գերազանց կերպով ունի զանոնք: Նայեցէք

թէ որչափ չնչին բան են խօսակցութեան և ճառին գեղեցիկ ձևերը, մարդկային հոգեոյն խորհրդաւոր խորութեան նկատումով, որուն մէջ կը ծածկուին, մինչև որ գէպք մը զիրենք բռնութեամբ զուրս չհանէ, այնքան բարեբար ուժեր և այնքան չար բերումներ, որոնց վրայ և ոչ տարաւած խիղճ մը ունինք։ Մտածեցէք նաև որ ազնուական կերպով դատարարական մարդը, ոչ միայն ձևերուն մէջ, այլ սրտին մէջ, չի չափեր իր մարդավարութիւնը մարդիկներու վիճակէն. այլ մարդավար է ամենուն հետ միօրինակ, և թէ կը ճանչցուի մանաւանդ ասկէ, որ ինքը ուրիշներուն կը հաղորդէ, և զրեթէ առանց ուղեւոր կ'ազդէ, նաև ամենէն հետադիմներուն, իրեն յատուկ կերպերուն գերազանցութիւնը։ Մտածեցէք որ ամենէն աւելի փափուկ մարդավարութիւններու ներշնչումը և օրինակը սէրէն առաջ կու գայ. մտածեցէք նաև թէ որչափ բարութիւն, որչափ ազնուութիւն կայ աշխարհքիս մէջ, որուն ձայնը խիստ է և խօսքը ռամիկ. մտածեցէք թէ որչափ առատաձեռնութեան, ողորմութեան, գթութեան զարմանալի գործեր կը կատարուին անդադար բիրտ մարդիկներէ, որ չեն գիտեր արտայայտել այն զգացումները շրթունքով և

արտաքին երևոյթէն չեն մակարերել տար զանոնք։ Մտածեցէք այս ամէն բանը, տղաք, և ըլլաք պիտի սիրելի և սիրուած։

Եւ ոչ իսկ փնտրեցէք հպարտութեան գոհունակութիւն մը համեստ ըլլալու խղճին մէջ, վասն զի դուք հազիւ կը սկսիք կեանքը, և կը սկսիք զայն ամենէն աւելի ուրախ գուշակութիւններով, առանց կրելու այն զրկանքներէն մէկը, այն աղէտալի պիտոյքներէն մէկը՝ որ հոգին կը հրապուրեն չարին։ Նկատեցէք որ ոչ ոք կրնայ պարծենալ իրաւքնէ համեստ ըլլալուն վրայ՝ դեռ մեծ փորձէ մը չանցած, և թէ շատ վիւրիյն է մեր գոհացուցած պիտոյքներուն լռութիւնը համեստութեան հետ փոխանակելը։ Նողկանքէն որ կը ներշնչէ ձեզի եղեռնագործութիւնը, մի՛ զատէք երբեք արդարութիւնը՝ որ կը չափէ յանցանքին աստիճանը և կը սանձէ մարդկային բնութենէն յուսահատելու աղէտալի միտումը։ Մտածեցէք որ ամենէն թշուառ եղեռնագործներէն մեծ մաս մը՝ ծնած են մոլութեան և վատաշատելութեան մէջ. որ մեծցած են առանց խնամքի, առանց դպրոցի, առանց ուրախութեան, առանց հաւատքի. որ կ'ատեն՝ վասն զի չսիրուեցան, որ անգութ են՝ վասն զի ընկճուե-

ցան, որ ապականուած են՝ վասն զի աշխարհք եկան թունաւոր արիւնով, կամ մանկութենէն սկսեալ հոգիւնին թունաւորուած էր, և թէ, բանականութիւն և խիղճ ունենալէն առաջ, հրապուրուեցան, մղուեցան, բռնադատուեցան եղեռնագործութեան՝ նոյն իսկ անոնցմէ որ զիրենք բարւոյն դաստիարակելու սրբազան պարտքն ունէին, և ասով նաև իշխանութիւնը և ուժը, շատ ճշմարիտ է, չարին մէջ հնազանդել տալու: Մտածեցէք որ կը շինուին գողեր և մարդասպաններ նոյն այն կերպով որով կը շինուին ճանկերը և վանականները՝ զորոնք իրենք կը գործածեն, և թէ անոնցմէ շատերն ուրիշներուն ձեռքերուն մէջ այն են՝ ինչ որ են իրենց ձեռքերուն մէջ իրենց յատուկ գործիքները: Մտածեցէք որ ընկերական զիրարին կիրքերուն և անօրէն գործերուն մէջ՝ ամենքնիս ալ քիչ մը յանցանք ունինք — ամենքնիս — անհոգութեան յանցանք կամ գէշ օրինակի կամ զրգուութեան կամ անիրաւութեան: Մտածեցէք այս ամէն բանը, տղաք, և դուք ունեցէ՛ք:

Վերջապէս, այն ժամերուն՝ որոնց մէջ գոհ էք աշխարհքէ, որոնց մէջ կը դադարաւի թափով զգայարաններու, իմացողու-

թեան և անձնասիրութեան գոհունակութիւնները՝ որ կ'ունենաք ծիծաղկոտ բնակութենէն, կեանքի հանգստութենէ, հեշտին աշխատութենէ, գեղեցիկ մշակութենէ, ախորժելի ընթերցանութիւններէ, մտածեցէք որ այն գոհունակութիւնները ձեզի հայթայթելու համար՝ գործակից եղան և կ'ըլլան շարունակ մարդկային հազարաւոր արարածներ՝ որ զանոնք չեն վայելի: Մտածեցէք, որ, ձեր բնական գեղեցիկ տունը կառուցանելու համար, ձեզի նման շատ մը տղաք հանցին ծանր բռնքեր երերուն սանդղանքէ սոսկալի բարձրութիւններու, արևուն և հովին հարուածին տակ. որ զձեզ տաքցնող ածուխը դուրս հանելու համար, ուրիշ տղաք սողացին ափսիթերս, վզերնին պարկ մը, ստորերկրեայ ներքնուղիներու մովին և սողմին մէջ, ուր տաքը միսերը կը հալեցնէ. որ ձեի բերելու, ոսկեգօծելու, գունաւորելու, մաքրելու համար հազար առարկաներ՝ որ ձեր աչքերը կը գուարճացնեն, որ շատ մը հարկաւոր կամ աւելորդ բանք բերելու համար ձեզի հեռաւոր երկիրներէ, որ ձեր հաղած չուխանքը և կտաւները հիւսելու համար, որ զձեզ կըթող և զբոսցընող թուլթը շինելու, տառերը ձուլելու, գիրքերը շա-

րելու համար, ուրիշ անթիւ աղաք կը շնչեն առաւօտունէ մինչև իրիկուն ֆեստակար հիւթերու արտաշնչութենէն թաթխուած օդ մը, մութ և նեղ զործատուններու մէջ, թթու զորքշիներու և մեքենաներու խլացուցիչ շառաչին մէջ. մտածեցէք, որ, հանդատու թիւնները և հաճոյքները՝ զորոնք կը վայլէք՝ ձեզի տալու համար, աղաքներուն և պատանիներու մեծ թիւ մը կ'աճին աղեղցած կանխաձայն աշխատութիւններէ, կը մեռնին հալումաշ բարակ ցաւէ, թաղուած կը մնան գետնի ճեղքուածներէն, տանիքներէ կը գլորակին վար ճամբաներուն վրայ, կը գահավիժին ծովու մէջ նաւու կայմերէ, կուրցած են փուռերէ, կը ճատուած զործատուններու անիւներէ, այրած ողջ ողջ հանքերու կազերէ: Մտածեցէք այս ամէն բանը, աղաք, և պիտի պատուէք աղքատութիւնը, սիրէք զործաւորները, և օրհնէք աշխատութիւնը:

Այո՛, մտածեցէք այս ամէն բանս, ով աղաք, և ասոնցմով պարտաստեցէք զձեզ ապագային: Մտածեցէք որ ձեր պարտքերէն պիտի չըլլայ միակը և ոչ առաջինը՝ այն թէ բանաք ձեզի պատուաւոր ուղի մը աշխարհքի մէջ. այլ թէ պարտական էք զիւրացնելու ուրիշներուն կեանքի ճամբան. որ

բաւական չէ ուրիշի բարիքը փափագելը, այլ պէտք է աշխատիլ ձեռք տալու անոր. որ բաւական չէ բարի ըլլալ, այլ պէտք է իրեն անձին չորս կողմը բարութիւնը արթնցընել, որ բաւական չէ համեստ ըլլալ, բայց պէտք է ջանալ այնպէս ընելու՝ որ մարդիկներու մեծագոյն մասին համար այսպէս սոսկալի կերպով դժուարին չըլլայ համեստ մնալը: Մտածեցէք այն ամբողջը, որ ահա արկեցի ձեզի սկիզբէն, որ պիտի ճանապարհորդէ ձեզի հետ ովկիանոսին վրայ. մտածեցէք որ կը տաժանի այն և կը կռուի ամենուն համար, բաղդին և բնութեան հետ, և թէ աղքատ է և անմշակ և թշուառ, և թէ զայն միխթարելը, լուսաւորելը, բարձրացնելը լաւագոյն վիճակի՝ որուն կը հետևի և իրաւունք ունի, ամենուն պարտքն է, աւանդուն շահը, և ամէն բրիտանիայ և բաւանուն շահը, և ամէն բրիտանիայ պաշտօնը: Պրէք անոր համար հիմակուրնէ առաջագրութիւնը, որ ամէն անդամ որ կեանքի ընթացքին մէջ ծագի ձեր միտքը կամ ծանուցուի գաղափար մը, կամ թելադրուի զործ մը, կամ ազգուի գոհողութիւն մը, որ օգտակար կարծէք այն նպատակին, դուք պիտի պաշտպանէք՝ զապագայը, զործի ձեռք

պիտի զարնէք, պիտի կատարէք զոհողութիւնը համարձակ և խրոխտ հոգւով: Դրէք այս ազնուական առաջադրութիւնս, և հաստատեցէք զայն ձեր կուրծքը այս խօսքերովս.

— Կը սիրեմ իմ նմանիներս, կը կրեմ սրտիս մէջ իրենց ցաւերը. կը հաւատամ մարդկային հոգւոյն բարւոքումին և քաղաքականութեան յաղթող յառաջխաղացութեան, որ աշխարհքէս բնաջինջ պիտի ընէ խեղճութիւնը և եղենը, և պիտի բարձրացնէ ժողովուրդը կեանքի նոր արժանապատուութեան մը. կը յուսամ բարւոյն և ճշմարտին անմահ զօրութեանը վրայ, որ պիտի հաստատէ մարդկանց մէջ արդարութիւնը և խաղաղութիւնը. պիտի նուիրեմ այս սուրբ զաղափարականիս մտքիս և սրտիս բոլոր ուժերը, պիտի փխխանեմ իմ հաւատքս իմ զաւակներուս հոգւոյն մէջ, և այս հաւատքովս պիտի մեռնիմ:

Ֆ Ա Ն Կ

Ֆառաջաբան. էջ 7

Ա.

Մանչերուն համար (1892) » 31

Բ.

Մանչերուն համար (1895) » 45

Գ.

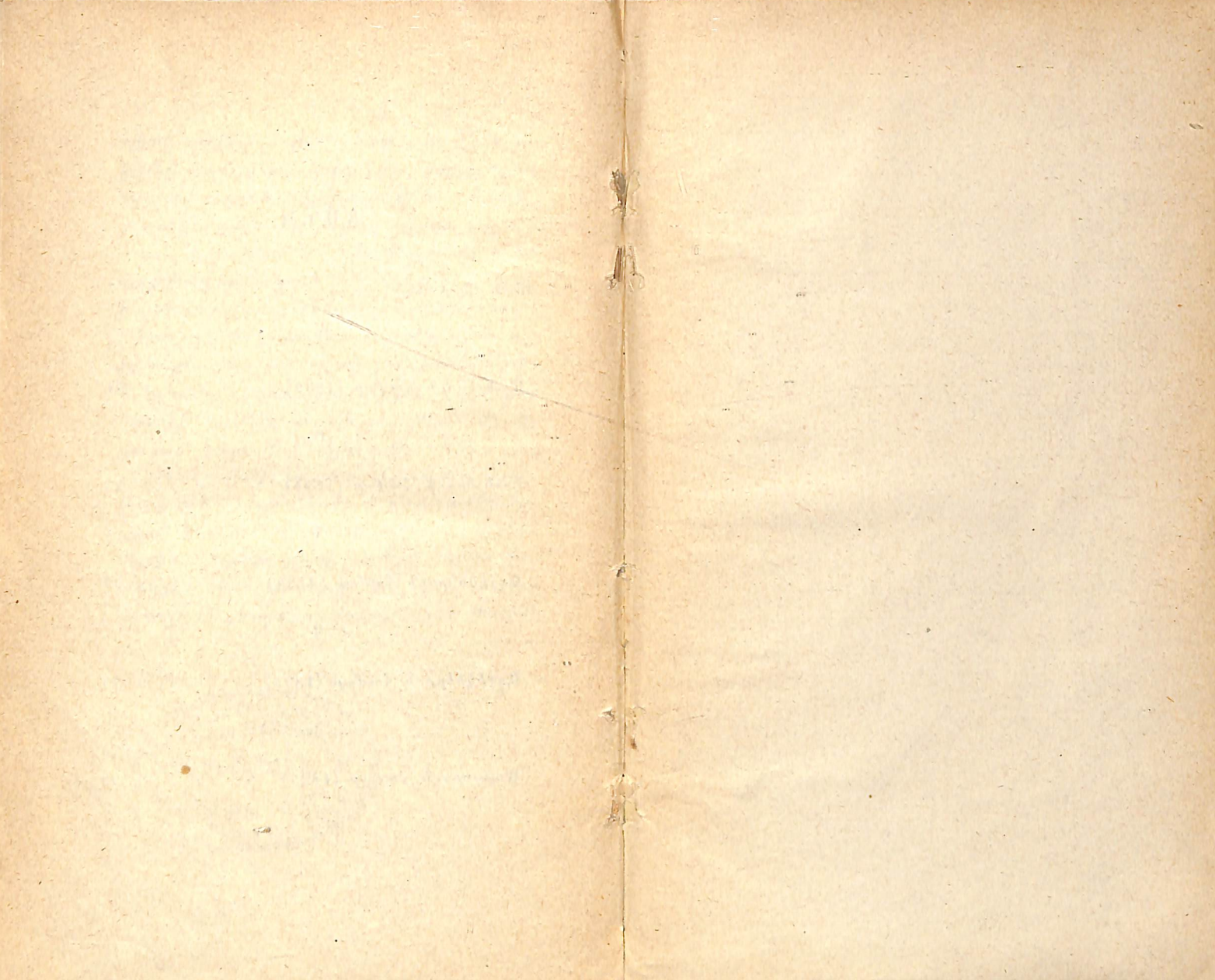
Աղջիկներուն համար (1894) » 57

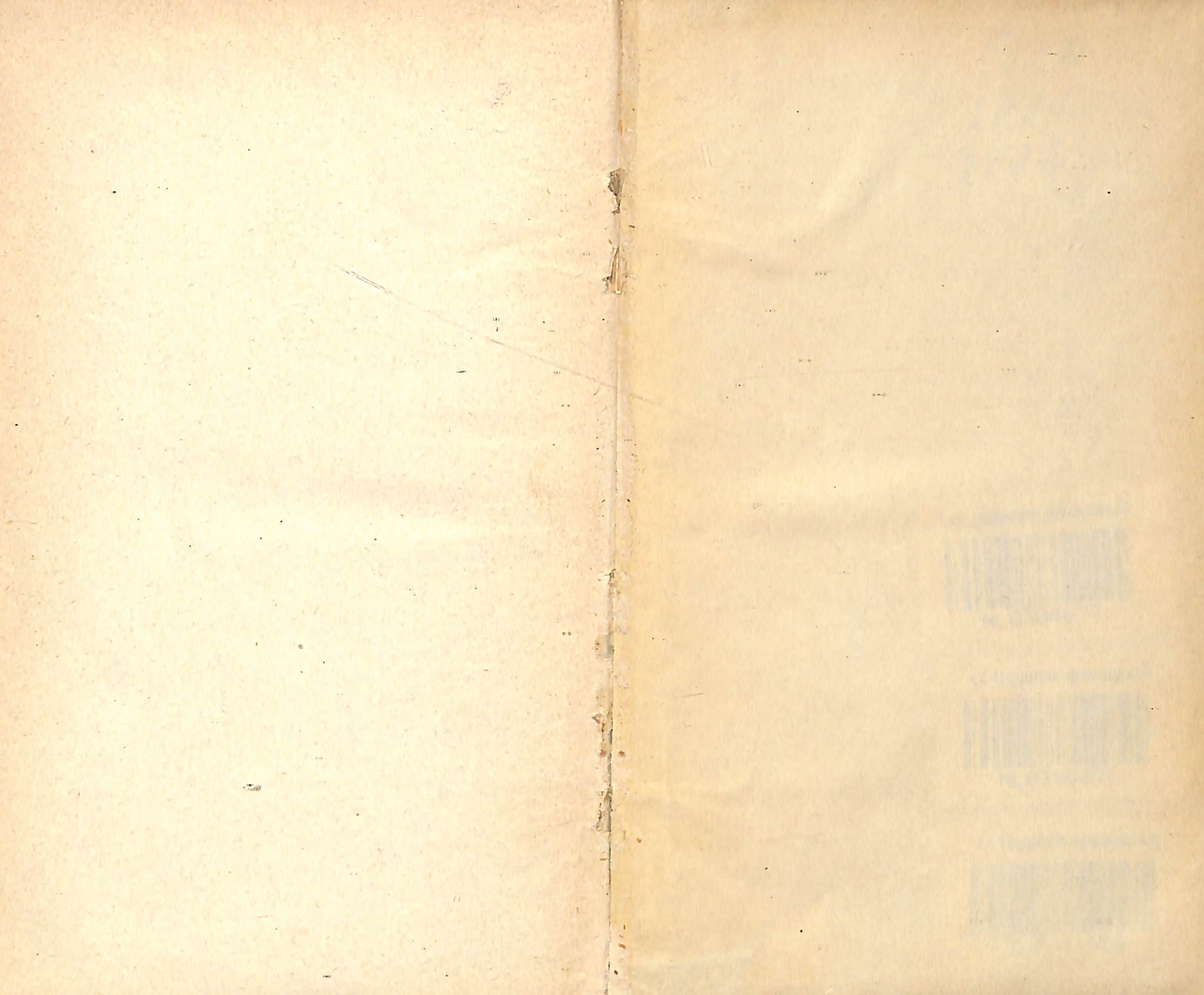
Դ.

Աղջիկներուն համար (1893) » 75

Ե.

Մանչերուն համար (1895) » 99

2220
2221
2222

ՀՀ Ազգային գրադարան

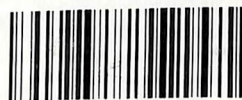
NL0304677

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0304676

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0304506

